

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Anna Litvina

Náhrada nemajetkové újmy při usmrcení

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Petr Šustek, Ph.D.

Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 06.12.2022

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 141 640 znaků včetně mezer.

V Praze dne 06.12.2022

Anna Litvina

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat zejména vedoucímu této diplomové práce doc. JUDr. Petru Šustkovi, Ph.D. za jeho vstřícnost, ochotu a cenné připomínky. Dále bych ráda vyjádřila poděkování své rodině a přátelům za podporu nejen při psaní této práce, ale i během celého studia.

OBSAH

ÚVOD.....	1
1. PRÁVNÍ INSTITUT NÁHRADY NEMAJETKOVÉ ÚJMY: HISTORICKÉ ZÁKLADY	4
1.1. HISTORIE VZNIKU A VÝVOJE INSTITUTU NÁHRADY NEMAJETKOVÉ ÚJMY 4	
1.1.1. VZNIK INSTITUTU NÁHRADY NEMAJETKOVÉ ÚJMY V DOBĚ ANTIKY ..4	
1.1.2. NÁHRADA NEMAJETKOVÉ ÚJMY VE STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU.....8	
2. NEMAJETKOVÁ ÚJMA, MORÁLNÍ ÚJMA A DUŠEVNÍ ÚTRAPY: TEORETICKÉ ZÁKLADY A PRÁVNÍ OBSAH POJMŮ.....	11
2.1. KLASIFIKACE ÚJMY	11
2.1.1. DUŠEVNÍ ÚTRAPY JAKO JEDEN Z DRUHU NEMAJETKOVÉ ÚJMY.....	12
2.2. PRÁVNÍ OCHRANA MORÁLNÍHO BLAHOBYTU JEDNOTLIVCE A KOMPENZACE NEMAJETKOVÉ ÚJMY	14
2.2.1. PRÁVNÍ INSTITUT NÁHRADY NEMAJETKOVÉ ÚJMY	14
2.2.2. NÁHRADA NEMAJETKOVÉ ÚJMY ZPŮSOBENÉ TRESTNÝM ČINEM.....	16
2.3. NÁHRADA NEMAJETKOVÉ ÚJMY V KONTEXTU PROBLÉMU ROZLIŠENÍ PRIMÁRNÍ A SEKUNDÁRNÍ OBĚTI	18
3. VÝVOJ INSTITUTU NÁHRADY NEMAJETKOVÉ ÚJMY V ČESKÉ REPUBLICE	22
3.1. NÁHRADA NEMAJETKOVÉ ÚJMY V TRESTNÍM, SPRÁVNÍM A OBČANSKOPRÁVNÍM ŘÍZENÍ.....	22
3.1.1. NÁHRADA NEMAJETKOVÉ ÚJMY ZPŮSOBENÉ TRESTNÝM ČINEM V ČESKÉM TRESTNÍM ŘÍZENÍ.....	22
3.1.2. POSKYTOVÁNÍ PENĚŽITÉ POMOCI STÁTEM OBĚTEM TRESTNÝCH ČINŮ VE SPRÁVNÍM ŘÍZENÍ.....	23

3.1.3. NÁHRADA NEMAJETKOVÉ ÚJMY V OBČANSKOPRÁVNÍM ŘÍZENÍ.....	29
3.2. METODIKA K NÁHRADĚ ZA BOLEST A ZTÍŽENÍ SPOLEČENSKÉHO UPLATNĚNÍ	35
4. MEZINÁRODNÍ ZKUŠENOSTI S NÁHRADOU NEMAJETKOVÉ ÚJMY	39
4.1. ZEMĚ ANGLOSASKÉHO PRÁVA: SPOJENÉ KRÁLOVSTVÍ VELKÉ BRITÁNIE A SEVERNÍHO IRSKA A SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ.....	39
4.1.1. SPOJENÉ KRÁLOVSTVÍ VELKÉ BRITÁNIE A SEVERNÍHO IRSKA	40
4.1.2. SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ	41
4.2. ZEMĚ KONTINENTÁLNÍHO PRÁVA: SPOLKOVÁ REPUBLIKA NĚMECKO A FRANCOUZSKÁ REPUBLIKA.....	42
4.2.1. SPOLKOVÁ REPUBLIKA NĚMECKO	42
4.2.2. FRANCOUZSKÁ REPUBLIKA.....	47
ZÁVĚR	50
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	54
ABSTRAKT	58
ABSTRACT.....	59

ÚVOD

Okruh sociálních vztahů moderního člověka je různorodý, a proto je vysoká pravděpodobnost, že na své životní cestě utrpí četné „přestupky“. Nezákonné trestní stíhání, nezákonné propuštění zaměstnance, lékařská chyba, která vedla k invaliditě, šíření informací diskreditujících čest, důstojnost a obchodní pověst, turistický zájezd, který se neuskutečnil v důsledku nezákonného odmítnutí úředníka vydat cestovní pas – tyto a mnohé další přestupky a trestné činy spáchané na oběti mohou narušit její duševní rovnováhu, způsobit nezahladitelné poškození harmonického vývoje jedince a ovlivnit stabilní fungování celé společnosti.

Myšlenka, která určuje svobodný vývoj jednotlivce, prošla celou historií vývoje lidstva. V průběhu staletí byla obohacena o mnoho práv a svobod. Ale teprve ve 20. století se práva a svobody člověka a občana konečně dostaly na světovou úroveň a byly zakotveny v příslušných dokumentech. Všeobecná deklarace lidských práv, přijatá Valným shromážděním OSN 10. prosince 1948, prohlásila všechny lidské bytosti za svobodné a rovné v důstojnosti a

právech. Deklarace sehrála obrovskou roli jako vodítko pro vývoj ustanovení zákonů týkajících se lidských práv ze strany států.

Následující období bylo poznamenáno přijetím Paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech a Paktu o občanských a politických právech Valným shromážděním OSN dne 16. prosince 1966. Mezi práva uznaná Pakty patří: právo na práci v podmínkách, které splňují požadavky bezpečnosti a hygieny, právo na život a zdraví, právo na nedotknutelnost domova a listovní tajemství, právo na svobodu myšlení a náboženského vyznání, právo na svobodu pohybu a svobodu volby místa pobytu atd.

Prvním oficiálním dokumentem v oblasti lidských práv v České republice byla Listina základních práv a svobod s účinností od 22. prosince 1992, která hlásala, že lidská práva a svobody, stejně jako jeho čest a důstojnost, jsou nejvyšší hodnotou společnosti a státu.¹

Druhým nejvýznamnějším národním dokumentem v oblasti lidských práv je Ústava České republiky s účinností od 1. ledna 1993, která zaručuje ochranu základních práv a svobod.²

Utváření právního státu, pro který je člověk hlavní společenskou hodnotou, znamená vysokou úroveň ochrany lidských práv a svobod, nadřazenost univerzálních lidských hodnot.

Hlavním úkolem takového státu by mělo být zajistit co nejspravedlivější, nejrychlejší a nejefektivnější obnovu porušeného práva a náhradu způsobené újmy.

Jedním z typů újmy, která může být osobě způsobena, je „nemajetková újma“, tzn. fyzické nebo psychické utrpení způsobené různým protiprávním jednáním škůdce.

Případy způsobení nemajetkové újmy jsou v životě člověka zcela běžné a mohou být spojeny se ztrátou zaměstnání nebo možnosti účastnit se aktivního veřejného života, šířením nepravdivých informací, které diskreditují čest a důstojnost. Také to může zahrnovat případy prozrazení lékařských, rodinných tajemství, fyzické bolesti nebo zranění apod.

Do praxe orgánů činných v trestním řízení je v posledních desetiletích aktivně zařazován institut náhrady nemajetkové újmy tzv. sekundárním obětí, které prožívají duševní muka a úzkost z toho, že se staly nedobrovolnými svědky nebo účastníky události, během které primární oběť byla vystavena nebezpečí, nebo pocítují tragické události, které se primární oběti staly, jako osobní neštěstí, smutek, tragédii. Navzdory rozmachu praxe orgánů činných v trestním řízení v oblasti náhrady nemajetkové újmy však stále neexistuje jednotná a

¹ Usnesení č. 2/1993 Sb., usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky

² Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

zákonodárcem i veřejností uznávaná metodika, která by umožňovala správně, objektivně a spravedlivě vypočítat výši náhrady. Navzdory tomu, že řada teoretických ustanovení institutu náhrady nemajetkové újmy již byla podrobena vědecké analýze, řada ustanovení týkajících se pojmu „nemajetková újma“, posouzení výše náhrady za duševní útrapy a otázky filozofického charakteru jsou nadále diskutabilní jak z teoretického, tak praktického hlediska. Mám tedy důvod se domnívat, že mnou zvolené téma diplomové práce je relevantní.

Předmětem diplomové práce je institut náhrady nemajetkové újmy sekundární oběti v případě smrti primární oběti v českém občanském právu s ohledem na jeho pozitiva a nedostatky.

Cílem práce je analyzovat zvláštnosti fungování institutu náhrady nemajetkové újmy pro případ smrti, identifikovat aktuální problémy jeho vývoje a navrhnout způsoby jejich řešení.

Dosažení výzkumného cíle zahrnuje stanovení a řešení následujících úkolů v rámci čtyř kapitol diplomové práce:

- **Zvážení historických aspektů vzniku a rozvoje institutu náhrady nemajetkové újmy.**
- **Analýza právního obsahu pojmů „nemajetková újma“, „náhrada nemajetkové újmy“, „sekundární oběť“.**
- **Analýza zkušenosti fungování institutu náhrady nemajetkové újmy v zahraničí, zejména v rámci anglosaského a německého práva.**
- **Úvaha o rozvoji institutu náhrady nemajetkové újmy v České republice.**
- **Identifikace problémů a rozporů ve fungování institutu náhrady nemajetkové újmy v případě usmrcení primární oběti v České republice.**

1. Právní institut náhrady nemajetkové újmy: historické základy

1.1. Historie vzniku a vývoje institutu náhrady nemajetkové újmy

1.1.1. Vznik institutu náhrady nemajetkové újmy v době Antiky

Samotný institut náhrady majetkové a nemajetkové újmy má hluboké historické kořeny. Zájmy boje proti kriminalitě dlouhodobě vyžadují nejen ochranu společnosti před tímto negativním společenským jevem, ale také ochranu majetkových a nemajetkových práv obětí v důsledku trestného činu.³

Mnoho právních zvyklostí neboli obyčejů bylo zaměřeno na dosažení spravedlnosti, jejíž význam byl snížen na odplatu. Například široce používaný obyčej krevní msty nebyl nic jiného než způsob, jak kompenzovat duševní utrpení ze ztráty příbuzného tím, že způsobí smrt jeho vrahovi.⁴ Důkazem jsou první právní památky, které se dochovaly dodnes. Zákony Hammurabi, sestavené v 18. století ve starověkém Babylonu, obsahovaly normy, které stanovily trest za způsobení újmy na životě nebo zdraví občana. Byly založeny na principu „talion“ – rovné odpovědnosti, uplatňovaném v případech, kdy oběť patřila do kategorie plnoprávných občanů Babylonu: „Pokud člověk poškodí oko člověka, jeho oko musí být poškozeno. Pokud zlomí kost člověka, měla by mu být zlomena.“⁵ Ve starověku se mezi občanským a trestním právem striktně nerozlišovalo a často trest uložený viníkům kromě fyzické pomsty zahrnoval i peněžitý trest (ve hmotné nebo peněžní podobě ve prospěch oběti. Takový trest, je-li uložen za zásah do nehmotných práv osoby, může být rovněž považován za peněžitou náhradu za fyzické a morální utrpení způsobené oběti.

Další rozvoj právního institutu náhrady hmotné i nehmotné újmy souvisel se vznikem a rozvojem přirozeného práva a konstitucionalizací pojetí *přirozených lidských práv*. Přirozené právo, které vzniklo ve starověku, bylo ztotožňováno s rozumnými přírodními zákony, kterými se musí řídit všechno živé. Přírodní zákony byly: touha lidí chránit svůj život a svůj majetek, oženit se, mít děti, starat se o ně atd. To byla první etapa ve vývoji přirozeného práva. Druhá etapa vývoje přirozeného práva se vztahuje ke středověku, kdy přirozené právo dostalo teleologický výklad, zejména v učení Tomáše Akvinského. Třetí etapa zahrnuje 17. - 18. století, kdy se přirozené právo začalo spojovat s právy a svobodami člověka, jako by mu od přírody příslušely.

³ ZJUKOV, A. Krevní pomsta: mimoprávní obyčej a státně-právní politika. Vladimír: IP Žuravljova, 2009. s. 23.

⁴ POKROVSKIJ, I. Hlavní problémy občanského práva. 8. vydání. Moskva: Statut, 2020. s. 141–142.

⁵ ZJUKOV, A. Krevní pomsta: mimoprávní obyčej a státně-právní politika. Vladimír: IP Žuravljova, 2009. s. 23.

Pojem přirozeného práva jako jeden z pojmů zahrnuje myšlenku osobnostních práv. Osobnostní práva (lidská práva v užším slova smyslu) zauímají v každém demokratickém státě vždy dominantní postavení, neboť zajišťují samotnou existenci člověka a jeho ochranu před jakoukoli svévolí, včetně té, kterou organizuje stát. Bez osobnostních práv je existence lidské bytosti nemožná. Mezi osobnostními právy je na prvním místě to nejdůležitější právo, které náleží každému člověku – právo na život. Na něj navazuje právo na svobodu a osobní bezpečnost, jakož i s ním úzce související právo na čest a důstojnost. Do této skupiny spadá i právo na občanství a z něj plynoucí právo na rovnost před zákonem a soudy. Deklarace lidských práv a ústavy demokratických zemí také zaručují člověku svobodu svědomí, svobodu projevu, soukromí v korespondenci, telefonních hovorech, poštovních a jiných komunikacích a další osobnostní práva.

Ochrana těchto práv může být prováděna ve dvou směrech. Prvním z nich je ochrana před přestupky, tj. porušení zákona o přestupcích na tato práva ze strany jiných osob. Druhým je ochrana před protiprávním jednáním subjektů moci (státní či místní). V právním státě nejúčinnějším způsobem ochrany práv a jejich obnovy je soudní ochrana. S ohledem na zvláštní význam osobnostních práv je tento konkrétní způsob ochrany v právním státě preferován.

Pojem osobnostních práv se zrodil a začal se rozvíjet již dávno a způsoby ochrany lidských práv, včetně soudních, se vyvinuly. Samotná koncepce ochrany osobnostních práv je tradičně spojena s římským právem. Zpočátku byl zásah do lidských práv hodnocen ve starověkém Římě výhradně jako porušení práv a zájmů jednotlivců (mimo vztah k zájmům společnosti a státu jako celku). Stejně jako v jiných veřejných systémech byly právní postupy zaměřeny na dosažení spravedlnosti, jejíž význam byl snižen na odplatu.⁶ Jakýkoli zásah pachatele do přirozených práv, která náleží člověku (včetně práva na život), otevřel možnost osobní pomsty poškozeného nebo jeho příbuzných pachateli a jeho blízkým. Hmotná náhrada za utrpení oběti a jeho rodiny měla za cíl snížit rozsah škod, které pachatel způsobil konkrétní osobě (osobám). Takové odškodnění za nemajetkovou újmu zpravidla nebylo stanoveno normativně.⁷

⁶ SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuris romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). s. 129.

⁷ SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuris romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). s. 129.

V souvislosti s vývojem vztahů mezi mocí a majetkem se změnil i pohled společnosti na pomstu jako na jedinou formu odpovědnosti za způsobenou újmu. Právní obyčej zprostředkovávající použití mechanismu krevní msty nemohly koexistovat s rozvojem společenských institucí a společenských norem. Vztah mezi obětí a pachatelem se proto postupně transformoval směrem k implementaci konceptu lidských práv, jejich státní ochrany, jakož i náhrady oběti za újmu způsobenou na těchto právech do norem zákonů. Pojem osobnostních práv v podobě, v jaké je nám znám, římské právo ještě neznalo. Římští právníci však uvažovali o konceptu všeobecných práv, jejichž nositeli jsou všichni lidé bez výjimky.

Osoby, tj. lidé, byli tradičně římskými právníky rozdělováni na svobodné a otroky, ale již v klasickém období římského práva dospěla judikatura k závěru, že takové dělení je dílem lidských rukou a od přírody jsou si všichni lidé rovni: „... Protože dokud je někdo v otroctví, je podroben ruce a moci, propuštěný je z moci osvobozen. Toto má svůj původ v právu národu, neboť dokud bylo ještě otroctví neznámé, rodili se všichni jako svobodní, a nebylo tedy známé ani propuštění na svobodu.“⁸ S ohledem na univerzálnost myšlenky lidských práv Gaius zavedl jednu z prvních klasifikací práva; zejména napsal: „Všechna práva, která používáme, se vztahují buď na osoby, nebo na věci (předměty), nebo na pohledávky.“⁹ Florentinus, pokud jde o možnost ochrany lidských práv, argumentoval: „Abychom odporovali násilí a bezpráví, neboť podle tohoto práva to, co někdo učiní na obranu své osoby, je posuzováno tak, že to udělal právem, a ustanovila-li příroda mezi námi jakousi příbuznost, vyplývá z toho, že není dovoleno, aby člověk člověku činil úklady.“¹⁰

V souvislosti s podobnými názory římscí právníci kromě uvědomění si přirozené rovnosti všech lidí v duchu kosmopolitismu stoické filozofie rozvíjeli i nauku o tzv. „osobních žalobách“ - *actiones in personam*. Gaius poukazuje na to, že „...osobní bude žaloba, kterou vzneseme proti tomu, kdo se zodpovídá buď ze smlouvy, nebo z trestného činu“.¹¹ Zavádí tak pojem „osobní žaloba“ vztahující se k zásahům do práv samotné osoby, ovšem především

⁸ Digesta, neboli, Pandekty: vybrané části = Digesta, seu, Pandectae : fragmenta selecta. Přeložil Peter BLAHO, přeložil Jarmila BARTOŠÍKOVÁ, přeložil Michal SKŘEJPEK, přeložil Jakub ŽYTEK, přeložil Radek ČERNOCH. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2019. Fontes iuris romani. s. 124-127.

⁹ GAIUS. Instituce. Překlad do ruštiny DADYNSKYJ, F. Moskva: Jurist, 1997. Dostupné online: <http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446001000>

¹⁰ Digesta, neboli, Pandekty: vybrané části = Digesta, seu, Pandectae : fragmenta selecta. Přeložil Peter BLAHO, přeložil Jarmila BARTOŠÍKOVÁ, přeložil Michal SKŘEJPEK, přeložil Jakub ŽYTEK, přeložil Radek ČERNOCH. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2019. Fontes iuris romani. s. 125.

¹¹ GAIUS, Instituce. Překlad do ruštiny DADYNSKYJ, F. Moskva: Jurist, 1997. Dostupné online: <http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446001000>

majetkových. Podle římského práva byl zásah do práva jednotlivce důvodem pro uplatnění různých sankcí vůči pachateli.¹²

Představa, že každý člověk má svá osobní práva, včetně nemajetkových práv, přirozeně vedla zákonodárce k myšlence na možnost uvalení povinnosti na škůdce za škody způsobeným těmto právům dotčených osob. Základ pro vznik nároku na náhradu od starověkého občanského práva do období císařství prošel mnoha změnami. Podle Leges duodecim tabularum (Zákoník dvanácti desek) znamenala iniuria (porušení práva, nespravedlnost, způsobení škody) pouze útok do tělesné integrity římského občana. Existovaly tři formy zásahu:

- 1) Nejtěžší – membrum ruptum, za který byla povolena pomsta podle principu talionu.
- 2) Méně závažné – os fractum, za které byla uložena povinnost zaplatit poškozenému pokutu 300 asů, byla-li škoda způsobena svobodnému člověku, a ve výši 150 asů v případě otroka.
- 3) Nejméně závažná forma – lehké bití, urážlivé posuňky atd. - verberatio, pulsatio, za které byla uložena povinnost zaplatit poškozenému pokutu ve výši 25 asů.¹³

V raném římském právu tedy způsobení škody, křivdy otevřelo možnost nikoliv osobní pomsty, ale získání náhrady škody. Škodou se rozumí „jakákoli majetková újma, kterou poškozený utrpěl v důsledku události.“ Základem povinnosti platit náhradu škody (samotnou událostí) byla buď smlouva, nebo přestupek. Náhrada škody by měla být provedena vyplacením peněžní částky, o kterou by se majetek poškozené strany zvýšil, kdyby nedošlo ke škodní události nebo byla splněna povinnost, což dnes známe jako tzv. ušlý zisk.¹⁴

Významné změny v tomto institutu náhrady škody přineslo praetorské právo. Podle praetorského práva znamenala iniuria nejen útok do tělesné integrity, ale i měla podobu nadávek, posuňků nebo útoků na cudnost. S rozšířením pojmu iniuria změnil praetor i pořadí odpovědnosti za tento delikt. Místo nároků na vymáhání pevných pokut byl zaveden nárok iniurianum aestimatoria, podle kterého výši pokuty určoval praetor nebo soudce.¹⁵

¹² NOVICKIJ, I, PERETERSKIJ, I. Římské právo soukromé. Moskva: ID „Jurisprudencija“, 2005. s. 46–49.

¹³ NOVICKIJ, I, PERETERSKIJ, I. Římské právo soukromé. Moskva: ID „Jurisprudencija“, 2005. s. 46–49.

¹⁴ NOVICKIJ, I, PERETERSKIJ, I. Římské právo soukromé. Moskva: ID „Jurisprudencija“, 2005. s. 46–49.

¹⁵ SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. Prameny římského práva: Fontes iuris romani. Vyd. 2., (jako Prameny římského práva - Fontes iuri romani vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). s. 129.

V době vojenských diktatur v Římě, zejména v období Sullovy diktatury, došlo k dalšímu rozvoji odpovědnosti za iniurii. Zákon Lex Cornelia de iniuriis tak zavedl trestní odpovědnost za jednotlivé druhy fyzických útoků na jednotlivce (pulsare, verberare) a násilné vniknutí do cizího obydlí (vi domum introire). Tyto normy římského práva se odrážejí v Digestech (533 n. l.) nejdůležitější části Kodexu římského práva, který obsahoval výňatky ze spisů římských právníků. Celým názvem Domini nostri sacratissimi principis Iustiniani iuris enucleati ex omni vetere iure collecti Digestorum seu Pandectarum. V Digestech náhradou újmy se rozuměla odměna ve formě udělení polních pozemků, domů, jakož i udělení práva nabývat nemovitosti.¹⁶

Ačkoli v římském právu odpovědnost za způsobení nemajetkové újmy jako taková neexistovala a římské právo spíše kladlo do popředí pouze majetkové zájmy, upravovalo i případy tělesné a duševní újmy římského občana viníkem, aniž by druhého ponechalo bez odpovědnosti a bez uspokojení prvního. Proto již v římském právu, které se tradičně zaměřovalo na ochranu vlastnických práv občanů, existovala tendence chránit nemateriální sféru lidského života: život, zdraví, čest a důstojnost.¹⁷

Tudíž v době antiky pokuta za způsobení nemajetkové újmy byla důležitá jako prostředek ke zmírnění prožitků a fyzického utrpení poškozeného. Význam tohoto prostředku nápravy pro osobnostní práva se v průběhu času nezmenšil, ale v mnoha ohledech vzrostl.

1.1.2. Náhrada nemajetkové újmy ve Středověku a Novověku

Představa osobních práv, která měla svůj původ v uvažování a činnostech antických filozofů, sociálních vědců a osobností veřejného života, stejně jako v normách římského práva, se znovu zrodila v pozdním středověku. Jedním z prvních dokumentů hovořících o osobních právech byla Magna Carta (Magna charta libertatum nebo také Velká listina práv a svobod). Článek 39 uvádí: „Žádný svobodný muž nebude zatčen nebo uvězněn nebo zbaven majetku nebo zbaven cti nebo vyhnán do vyhnanství nebo jakkoliv poškozen, ani ho nebudeme pronásledovat nebo proti němu někoho posílat, bez zákonného rozsudku jeho na roveň postavených nebo podle zákonů země.“¹⁸ Navzdory své upřímně feudální povaze Charta nejen deklarovala práva svobodných lidí, ale stanovila také zákaz jejich porušování ze strany koruny,

¹⁶ Digesta, neboli, Pandekty: vybrané části = Digesta, seu, Pandectae : fragmenta selecta. Přeložil KOFANOV, L. Moskva: Statut, 2008. s. 117.

¹⁷ HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. vydání. Praha: J. Otto, 1910. s. 51-52.

¹⁸ <https://www.dejepis.com/dokument/magna-charta/>

jakož i právní záruky pro případ nedodržení ustanovení Listiny. Tento právní dokument poprvé v dějinách Evropy přímo omezuje moc státu (monarchie) a stanovuje mu právní hranice.¹⁹

Ve středověké Evropě se tak postupně rozvinul koncept člověka, který má minimální množství práv, která mu udělil Bůh (koncept přirozených práv). V průběhu Německé selské války v roce 1525 vzbouření sedláci předložili jako požadavky slavných „Dvanáct memmingenských artikulí.“, obsahujících mimo jiné toto ustanovení: „...dosud bylo zvykem považovat nás za „vlastní“ lidi (eugen leut), což je jako lítost, když vezmeme v úvahu, že Kristus prolitím své vzácné krve nás všechny osvobodil a vykoupil jak pastýře, tak nejvyšší, nikoho nevyjímaje. Proto je v souladu s Písmem, abychom byli a chtěli být svobodní.“²⁰ Rolníci ve svých požadavcích nevznesli otázku zajištění provádění těchto ustanovení státem, pouze uvedli, že jejich názor byl založen na evangeliu. Tj. jejich požadavky byly zajištěny pouze sakrálními sankcemi, mechanismy na ochranu proklamovaných práv dosud nebyly navrženy. Samotné požadavky však odrážely na tehdejší dobu nové, pokrokové myšlenky o osobní svobodě každého člověka. Nakonec to byla myšlenka osobní svobody, která se stala základním kamenem konceptu osobních lidských práv. Následně dojde k rozvoji podobných ustanovení v teorii a následně praktickém právním životě států Evropy.

V 17. století názor o nutnosti zaručit každému určitá osobnostní práva nachází své vyjádření v anglické Listině práv z roku 1689 (Bill of Rights 1689), která zavedla řadu svobod pro poddané a výrazně omezila práva panovníka. Osobnostní práva jsou podrobněji popsána v americké ústavě a jejich prvních 10 dodatcích, známých jako Bill of Rights. Ustanovení tohoto zákona tvořila základ soudní ochrany osobnostních práv v moderních státech.²¹ Ve stejném roce 1789 byla ve Francii přijata Deklarace práv člověka a občana. A pokud z hlediska vyhlášení základních lidských práv včetně osobnostních je obdobou americké Listiny práv, pak čl. 12 Deklarace obsahuje zásadní ustanovení, které se stalo závazným pro všechny právní státy a promítá se i do české ústavy: „Pro zaručení lidských a občanských práv je zapotřebí veřejné moci. Tato moc je tedy zřízena ku prospěchu všech a nikoli pro soukromý užitek těch, jimž je svěřena.“²²

¹⁹ STUBBS, W. Select charters and other illustrations of English constitutional history from the earliest times to the reign of Edward the first. Cambridge University Press, 2012

Dostupné online:

https://books.google.cz/books?id=qA4zAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

²⁰ GRACIANSKIJ, N, SKAZKIN, S. Sborník o dějinách středověku, 3. díl. Moskva: Učpedgiz, 1958. s. 123.

²¹ SEBOK, A. Punitive Damages in the United States, in Punitive Damages: Common Law and Civil Law perspectives, H. Koziol-V. Wilcox (eds.), Vienna, 2009. s. 155-196.

²² <https://www.vlada.cz/assets/udalosti/Deklarace-prav-lidskych-a-obcanskych.pdf>

Právě odtud začíná historie soudní ochrany osobnostních práv člověka a občana a právě od tohoto okamžiku lze hovořit o vzniku moderního přístupu k jejich ochraně. Později, již ve dvacátém století, lidská práva na život, svobodu a osobní bezpečnost, jakož i nedotknutelnost života (osobního a rodinného), právo na ochranu cti, důstojnosti, dobré pověsti, právo na svobodu pohybu a volby o pobytu jsou poprvé vyhlášeny ve Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1948 a v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950.

Naše Ústava České republiky je postavena na stejných základech jako výše jmenované mezinárodní akty. Přirozená lidská práva jsou uvedena v § 19 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, jako přirozená práva nabytá od okamžiku narození. Přirozená práva člověka jsou skutečností, které nelze oddělit, ani se jich nelze vzdát. Také ve skutečnosti může mít přirozená práva pouze osoba, právnická osoba taková práva nemá. § 81 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, vymezuje všechny zásady ochrany osoby člověka a všech jeho přirozených práv. Druhý odstavec považuje život člověka za ochranný faktor a zmiňuje důstojnost člověka, jeho zdraví a soukromí.²³

Existuje určitý soubor situací, kdy může dojít k poškození přirozeného lidského práva. Nejčastějším a nejrozšířenějším typem poškození může být v tomto případě ublížení na zdraví. Poškozením přirozených práv člověka může být i zásah do soukromí či narušení soukromého života člověka.

Postupně s rozvojem koncepce přirozených lidských práv a humanistického směru právního myšlení se právní veřejnost začala bránit a žalobci trvat na potřebě náhrady nemajetkové újmy primárním a sekundárním obětem. Proto již v 19. století v mnoha zemích soudní praxe odrážela touhu soudu studovat morální utrpení jako důvod pro udělení kompenzací za „slzy, bolest, bezesné noci“. V literatuře jsou popsány případy vymáhání tohoto druhu náhrady. Například kasační soud v Palermu ve prospěch žalobkyně (neúspěšné nevěsty) požadoval náhradu od žalovaného, který nesplnil slib, že si ji vezme (rozsudek ze dne 1. dubna 1909). Janovský soud 10. května 1898 přiznal 1 400 lir cestujícímu, který byl vystaven „nebezpečné cestě v tramvaji“, která se utrhla. Učitel, kterému bylo nespravedlivě odepřeno zaměstnání a byl pomlouván, dostal 15 000 lir (rozsudek ze dne 8. května 1909).²⁴

Vymáhání hmotné náhrady za způsobenou emocionální tíseň není pro legislativu mnoha zemí něčím zásadně novým. V mnoha zemích je tato instituce již dlouho zajištěna a je nedílnou

²³ Zákon č. 89/2012 Sb., zákon občanský zákoník

²⁴ BELJACKIN, S. Náhrada nemajetkové újmy. Petrohrad: Pravo, 1913. s. 39.

součástí jejich právních systémů. Institut náhrady nemajetkové újmy je především předmětem právní úpravy normami občanského práva. Tak v souladu s § 847 německého občanského zákoníku z roku 1896 („BGB“ s účinností od 1. ledna 1900, po novelizaci §253)²⁵ může civilní soud v případě ublížení na zdraví, poškození zdraví, odnětí svobody nebo porušení ženské cti, civilní soud může přiznat určitou „spravedlivou odměnu“ za nemajetkovou újmu. Také podle § 343 BGB platí, že ačkoli má soud právo snížit pokutu uvedenou ve smlouvě, pokud se zdá být nepřiměřená, musí soud přihlídnout i k nehmotným zájmům toho, kdo tuto pokutu udělil. Je třeba poznamenat, že německé trestní právo za spáchání určitých trestných činů (pomluva, porušení autorských práv atd.) dávalo soudu kromě trestního postihu právo uložit ve prospěch poškozeného další soukromou pokutu.

Je však zcela zřejmé, že naprostá většina případů neoprávněných zásahů do nehmotných zájmů občanů je součástí trestně postižitelných činů, což zřejmě předurčilo úzkou vazbu mezi ochranou ideálního lidského prospěchu a trestním řízením. Později s rozvojem právního myšlení a postupným oddělováním občanskoprávního a trestního řízení začaly hmotné náhrady za utrpení poškozených upravovat normy občanského práva. Legislativa některých zemí zároveň začala poskytovat poškozeným trestných činů možnost podat jak občanskoprávní žalobu na náhradu nemajetkové újmy (spolu s majetkovou újmou) tak i žalobu v trestním řízení. Ve druhém případě však již takové odškodnění nebylo ztotožňováno s trestním postihem, ale ve skutečnosti šlo o formu občanskoprávní odpovědnosti za způsobení újmy občanovi.

2. Nemajetková újma, morální újma a duševní útrapy: teoretické základy a právní obsah pojmů

2.1. Klasifikace újmy

Hlavní přístupy ke klasifikaci druhů škod spočívají v seskupování společensky nebezpečných následků v závislosti na objektivních rysech trestněprávních následků a ve zdůrazňování druhů újmy. Trestní následky lze klasifikovat podle:

- 1) závažnosti trestného činu (těžká újma na zdraví, středně těžká újma na zdraví, lehká újma na zdraví, těžké následky atd.);
- 2) jejich rozsahu (škoda nikoli nepatrná, škoda nikoli malá, škoda větší, škoda značná, škoda velkého rozsahu);

²⁵ BGB, dostupné online: <https://www.buzer.de/s1.htm?a=§253&g=&kurz=BGB&ag=6597>

- 3) druhů trestných činů, které porušují samostatnou sféru veřejných vztahů (oblasti ovlivněné trestnými činy tvoří názvy příslušných kapitol trestního zákoníku);
- 4) povahy újmy, rozdělená na majetkovou a nemajetkovou újmu;
- 5) zaměření na chráněný objekt (v tomto případě se materiální újma dělí na majetkovou a fyzickou, a nemajetková – na morální, reputační – ve vztahu k právnickým osobám, politická, ideologická, ekologická újma);
- 6) míry vzniku následků (skutečná škoda a vytvoření hrozby újmy na chráněném objektu, tedy potenciální);
- 7) konstrukce složení trestného činu (společensky nebezpečné důsledky mohou být jak jednoduché (stejnorodé a simultánní), tak složité (různorodé a trvající), což je určeno přítomností dvou objektů, nebo obsahovými rysy jednoho objektu nebo specifikami procesu způsobení škodlivých změn po dobu trvání.

2.1.1. Duševní útrapy jako jeden z druhu nemajetkové újmy

Na základě výše uvedené klasifikace se podíváme podrobněji na pojem duševní útrapy.

Nemajetková újma je soubor mravních, dobrovolných a jiných nehmotných negativních změn vycházejících z norem práva a morálky, ke kterým objektivně došlo nebo jsou u určité osoby skutečně možné v důsledku spáchaného trestného činu. Takovou újmou je zvláště nepříznivý mravní a duševní stav občana v důsledku zásahu do jeho cti, důstojnosti a ohrožení jeho životně důležitých práv a zájmů. V případě právnických osob můžeme hovořit o poškození dobrého jména a image.

Vzhledem k tomu, že duševní útrapy může prožívat pouze osoba (fyzická osoba), pak tento druh újmy podle norem práva většiny zemí může být způsoben pouze osobou, respektive jeho náhrada v právním řádu může být požadována pouze osobou. Pod pojmem duševní útrapy se rozumí morální nebo fyzické utrpení způsobené aktivním jednáním (nebo opomenutím), které zasahují do nemajetkových blah náležejících občanovi od narození nebo ze zákona (život, zdraví, osobní důstojnost, obchodní pověst, soukromí, osobní a rodinná tajemství apod.), nebo porušování jeho osobních nemajetkových práv (právo užívat své jméno, autorské právo a další nemajetková práva v souladu se zákony na ochranu duševního vlastnictví) nebo porušování vlastnických práv občana.

Mimo rámec této definice zůstává způsobení škody na majetku, který představuje pro člověka určitou hodnotu, ztrátu nebo poškození, které způsobuje negativní psychické zážitky (trauma).²⁶

Z definice duševních útrap můžeme usuzovat o jejich vlastnostech:

- morální utrpení – pocit vnitřního psychického nepohodlí, zkušenosti, které vedou ke zhoršení vnitřního a vnějšího pohodlí života, ovlivňují vnímání života. Mohou být vyjádřeny strachem, rozrušením, úzkostí, podrážděností, studem, depresivní náladou atd. Jsou obligatorním prvkem duševních útrap, neboť již samotná slova „duševní“ (duchovní) a „útrapy“ implikují ovlivnění morální, duševní a psychické složky člověka;

- fyzické utrpení – pocit fyzického (fyziologického) nepohodlí, vyjádřený bolestí a jinými nepříjemnými jevy fyziologické povahy (horečka, systémové a nesystémové závratě atd.). Jsou způsobeny jak úrazy a nemocemi, tak vlivem vnějších negativních faktorů toxických a jiných škodlivých účinků, např. vysoké teploty, toxické látky atd. Nejsou povinným prvkem duševních útrap. Působení fyzického utrpení však zpravidla nevyhnutelně vyvolává zdání duševních útrap.²⁷

Duševní útrapy jsou samozřejmě spojeny s určitými pocity, emocemi člověka, které prožívá v souvislosti se ztrátou určitých blah, tedy s psychologickými zkušenostmi. V souladu s tím je koncept duševní pohody spojen s psychickým zdravím jednotlivce a absencí prožívání negativních emocí.

Důvody duševních útrap mohou být:

- dočasné omezení nebo zbavení jakýchkoli práv;
- ztráta příbuzných;
- ztráta zaměstnání;
- odhalení rodinného, lékařského tajemství;
- neschopnost pokračovat v aktivním společenském životě;
- šíření informací, které neodpovídají skutečnosti, diskreditace cti, důstojnosti nebo obchodní pověsti občana;

²⁶ POKROVSKIJ, I. Hlavní problémy občanského práva. 8. vydání. Moskva: Statut, 2020. s. 120.

²⁷ POKROVSKIJ, I. Hlavní problémy občanského práva. 8. vydání. Moskva: Statut, 2020. s. 120.

- fyzická bolest spojená s úrazem nebo jiným poškozením zdraví v souvislosti s nemocí utrpěnou v důsledku psychického strádání apod.

2.2. Právní ochrana morálního blahobytu jednotlivce a kompenzace nemajetkové újmy

2.2.1. Právní institut náhrady nemajetkové újmy

Občanské právo má v systému právního odvětví takový institut jako je institut náhrady nemajetkové újmy. Problém výkladu pojmu „náhrady (kompenzace) nemajetkové újmy“ byl a zůstává předmětem pozornosti jak právníků-teoretiků, tak právníků-praktiků.

Nominálně je účelem náhrady nemajetkové újmy úplné nebo částečné obnovení duševní a fyzické pohody jednotlivce. Tento cíl lze považovat za kompenzační. Účel institutu náhrady (kompenzace) nemajetkové újmy v doslovném smyslu nemá nic společného s ekonomikou, nicméně plní morálně společenskou a právní funkci – zejména ochranu nedotknutelnosti jednotlivce. Není důvod omezovat pojem „osobnost“ pouze na fyzickou nedotknutelnost, protože je z velké části nehmotná, pokrývá duchovní, mravní sféru člověka. Nemajetkovou újmu, která spočívá v mravním nebo fyzickém utrpení, samu o sobě jako takovou samozřejmě nelze kompenzovat a způsobené utrpení nelze nahradit žádnými penězi. Peníze nejsou schopny vrátit klid mysli a zapomenout na nenahraditelnou ztrátu. To ale neznamená, že nemajetkovou újmu nelze žádným způsobem nahradit, že poškozenému nelze poskytnout zadostiučinění, které by pro ni bylo náhradou za způsobené utrpení.²⁸ Ve skutečnosti, vzhledem k nedostatku jiného, efektivnějšího způsobu jak poskytnout poškozenému uspokojení, může sloužit a slouží jako peněžní kompenzace. Samozřejmě je téměř nemožné poskytnout více či méně přesné posouzení nemajetkové újmy, ale taková ekvivalence (rovnocennost) není nutná.

Nemajetková újma může být způsobena jak přestupkem stanoveným občanským zákoníkem, zákoníkem práce, správním řádem, tak i přestupkem nebo trestným činem stanoveným trestním zákoníkem.

Náhrada za duševní útrapy implikuje potřebu rozlišovat mezi nemajetkovou újmu ve faktickém a právním smyslu. Takže duševní útrapy v případě ztráty jakéhokoli blaha mohou být vyjádřeny v člověku jako pocit nekontrolovatelného strachu, trvalé úzkosti a rozrušení. Ty zase mohou způsobovat nespecifické autonomní poruchy ve formě nelokalizovaných pocitů bolesti, celkové zhoršení pohody nebo kvality spánku, případně nemusí způsobit žádné. V

²⁸ UTEVSKIJ, B. Náhrada nemajetkové újmy jako opatření sociální ochrany. Týdeník sovětské justice č. 35, 1927. s. 1084.

situaci projevu vegetativních poruch hovoříme o skutečném prožitku, ale ke skutečnému prožitku nemůže soud přihlížet, pokud nevyjde najevo jeho právní stránka.

Duševní útrapy mohou být předmětem náhrady v případě prokázání existence právní stránky jejich vzniku, tj. existence určitých psychických prožívání (duševních útrap) u jednotlivce. Projevuje se v následujících případech:

- 1) existují důvody pro taková prožívání – ztráta určitých blah;
- 2) jedinec (fyzická osoba) je schopen si tuto ztrátu blah uvědomit jako negativní jev ve svém životě;
- 3) blaha jsou spojená se subjektivními právy a zájmy jednotlivce a jsou chráněny zákonem;
- 4) ztráta určitých blah je důsledkem aktivního jednání (nebo opomenutím) viníka;
- 5) mezi jednáním škůdce a ztrátou určitých blah na straně poškozeného existuje kauzální nexus;
- 6) újma je spojena s vinou toho, kdo takovou újmu způsobil.

Soud při stanovení výše náhrady nemajetkové újmy přihlíží k okolnostem, jako jsou:

- 1) míra zavinění pachatele;
- 2) vztah mezi individuálními vlastnostmi jednotlivce, který utrpěl nemajetkovou újmu, a mírou fyzického a morálního utrpení, které jej postihlo;
- 3) další okolnosti, podle názoru soudu zásadní pro posouzení a řešení věci.

Klasickou formou náhrady nemajetkové újmy je náhrada v penězích. Tato náhrada se navíc provádí bez ohledu na majetkovou újmu, která je předmětem náhrady: odpovědnost za způsobenou nemajetkovou újmu není přímo závislá na existenci majetkové újmy a lze ji uplatnit jak spolu s odpovědností za majetkovou újmu, tak samostatně.

Všichni diskutující odborníci považují za ústřední problém institutu náhrady nemajetkové újmy problém stanovení výše náhrady. Tento problém souvisí s neexistencí jasných kritérií pro výpočet výše kompenzace, což vede v obdobných případech ke zvýšení míry soudcovské libovůle a často i k zásadně odlišným částkám odškodnění.

Výši náhrady nemajetkové újmy určuje soud v závislosti na:

- 1) povaze fyzického a morálního utrpení poškozeného, kterou soud posuzuje s přihlédnutím ke skutečným okolnostem, za nichž byla nemajetková újma způsobena a k individuálním vlastnostem oběti;

2) stupni zavinění škůdce v případech, kdy je zavinění základem pro náhradu.

Při stanovení výše náhrady újmy je třeba zohlednit i požadavky přiměřenosti, spravedlnosti v českém právu – slušnosti.

Právní asociace různých zemí vyvíjejí různé metody pro stanovení výše náhrady nemajetkové újmy v případě zásahů do života, zdraví a fyzické integrity člověka. Právníci zpravidla nabízejí různé způsoby výpočtu náhrady nemajetkové újmy za různé čtyři druhy újmy samotné:

- 1) zadostiučinění za dočasné bolesti, strádání, narušení obvyklého způsobu života a snížení kvality života po dobu léčení (náhrada přechodného zdravotního deficitu);
- 2) zadostiučinění za vznik definitivního zdravotního nedostatku, který nebyl v důsledku léčby odstraněn a s tím spojené bolesti, utrpení, narušení obvyklého způsobu života a snížení kvality života (náhrada trvalého zdravotního nedostatku);
- 3) zadostiučinění za bolest a utrpení v důsledku útoků na tělesnou integritu člověka, které však nesouvisejí se vznikem zdravotního deficitu;
- 4) zadostiučinění za utrpení spojené se ztrátou blízké osoby.

Poslední typ nemajetkové újmy je považován za nejtěžší.

Otázky, které zůstávají otevřené a vyžadují teoretické studium, jsou následující:

- Jaká je filozofie institutu náhrady nemajetkové újmy a na čem je tento institut založen?
- Je vhodné stanovit jednotnou celkovou částku zadostiučinění? (tarif)
- Je možné kompenzovat nemajetkovou újmu právníckým osobám? (např. v případě usmrcení cenného zaměstnance, smrti celého hokejového týmu při nehodě)
- Potřebujeme-li pravidla pro dobrovolnou náhradu nemajetkové újmy?
- Jaké by měly být podmínky pro přiznání náhrady nemajetkové újmy?
- Je možné dědit právo na náhradu nemajetkové újmy?

2.2.2. Náhrada nemajetkové újmy způsobené trestným činem

Při posuzování nároku na náhradu nemajetkové újmy způsobené trestným činem stanoveným trestním zákoníkem se myslí především zájmy chráněné trestním zákoníkem. Blaha, jejichž ztráta nebo zmenšení může způsobit psychické prožívání, lze podmíněně rozdělit do tří skupin:

- 1) majetková blaha
- 2) fyzická blaha
- 3) nemajetková blaha

Nemajetková blaha by měly být rozděleny do následujících podskupin: 1) nemajetková blaha osobní povahy; 2) nemajetková blaha spojené se společenskými nebo profesními aktivitami jednotlivce; 3) nemajetková blaha spojené s činností právnické osoby; 4) nemajetková blaha spojené s majetkovými vztahy.

Fyzická blaha, jako je život a zdraví, jsou tradičně klasifikovány jako nemajetková blaha. Při fyzické újmě je škoda způsobená oběti zcela reálná a projevuje se v ublížení na zdraví a zhoršení zdravotního stavu. Znamky fyzické újmy jsou stanoveny v právních předpisech. K náhradě újmy na zdraví jsou nezbytné určité materiální prostředky a při smrti osoby jsou vyžadovány náklady na jeho pohřeb a v případech, kdy zemřelý měl vyživované osoby, lze do výše náhrady započítat i jejich výživu, a to v té výši, ve které jim zemřelý tu výživu poskytoval.

V případě způsobení fyzické újmy může soud s ohledem na výši náhrady nemajetkové újmy vypočítat utrpení, které „průměrný“ člověk zažije. A pak, s přihlédnutím k individuálním vlastnostem oběti, může určit hloubku utrpení a psychické prožívání konkrétního člověka. Při spáchání trestného činu ublížení na životu a zdraví zpravidla náhrada nemajetkové újmy nezpůsobuje pochybnosti a potíže. Z toho někdy vzniká tzv. „presumpce“ nemajetkové újmy, kdy ve věci a rozsudku chybí její podložení dokazováním určitých okolností. Mezi tyto druhy trestných činů patří také vše, kde je předmětem zásahu čest, důstojnost, svoboda jednotlivce, právo na nedotknutelnost obydlí, právo na soukromí korespondence, telefonních hovorů a telegrafních zpráv.

Mnohem obtížnější je určit okolnosti, které podléhají dokazování v případě porušení nemajetkových blah obětí trestného činu. Teorie majetkových vztahů a nemajetkových blah je vyvinuta především občanským právem na základě ústavních norem, tedy správné pochopení specifik a celé rozmanitosti nemajetkových blah, které má a může mít občan, je klíčem k úspěšné realizaci práva na náhradu nemajetkové újmy způsobené zásahem do takových blah, a tedy i k jejich účinné ochraně. To platí zejména pro trestní řízení, které se bohužel vyvíjelo převážně na represivní bázi. Teprve v současné době se přístup k trestní justici výrazně změnil, začala být vnímána ani ne tak jako represivní nástroj, ale jako restorativní justice. Doktrína vyvinutá australskými, americkými a anglickými právníky je založena na teorii hanby, podle

níž je nutné klást do popředí nikoli potrestání pachatele, ale jeho pokání prostřednictvím obnovení práv obětí, včetně nemajetkových blah, které byly trestným činem porušeny.²⁹

Důkazními prostředky k prokázání okolností způsobení nemajetkové újmy jsou svědectví občanskoprávního žalobce, občanskoprávního žalovaného, svědků, dále věcné důkazy, závěry a svědectví znalců, specialistů, protokoly o vyšetřovacích a soudních úkonech a další listiny. Navíc v případě, kdy oběť a civilní žalobce jsou jedna osoba, může být prostředkem k prokázání nemajetkové újmy i výpověď oběti, a pokud civilní žalovaný a obviněný jsou jedna osoba, výpověď obviněného. Smyslem forenzně psychologického vyšetření při prokazování nemajetkové újmy je, že působí jako účinný prostředek ke zjištění následujících okolností případu: individuální charakteristiky poškozeného / oběti (civilního žalobce), které ovlivňují intenzitu a sílu jeho utrpení; existující vztah s obviněným; povaha trestného činu jako životní události pro oběť; míra objektivní významnosti trestného činu pro oběť (civilní žalobce); míra subjektivní významnosti události pro oběť (intenzita pocitů); předpověď dopadu této události na budoucí život oběti. Získané informace umožňují soudu správně posoudit míru závažnosti nemajetkové újmy způsobené oběti a její přiměřenou náhradu.

2.3. Náhrada nemajetkové újmy v kontextu problému rozlišení primární a sekundární oběti

Stávající a aktivně se rozvíjející institut náhrady nemajetkové újmy se zrodil z případů o újmách, způsobených duševním šokem (případy tzv. „slz, bolesti, bezesných nocí“). Žalobci v těchto případech utrpěli újmu tím, že byli vystaveni nebezpečí ze strany žalovaného a báli se o sebe nebo tím, že vnímali, jak žalovaný vystavil nebezpečí jiné osoby. Institut náhrady za nervový šok (a podobné stavy, později institut náhrady nemajetkové újmy) se z řady důvodů vyvíjel osamoceně: bylo to způsobeno obavou soudů a soudců, že pokud by vznikl precedens s velkými peněžními náhradami „za bezesné noci“, počet potenciálních žalobců by vzrostl několikanásobně.

Od počátku 19. století přitom soudy zemí common law (zpravidla anglosaských zemí, kde lze vypořádat právní vliv judikatury Velké Británie) poměrně často (častěji než země kontinentální Evropy) čelí nárokům na náhradu nemajetkové újmy (emoční šok, citová tíseň). První podobná žaloba vznesená v Anglii v roce 1886 byl zamítnuta, protože se soudci báli, že vyhovění takové žalobě by způsobilo tzv. „otevření brány“ záplavě žalob podvodníků a

²⁹ BRAITHWAITE, J. *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge University Press, 2012.

simulantů. Později, částečně i pod vlivem pokroku medicíny, se však některým z těchto žalob začalo vyhovovat. Emoční šok mohou zažít oběti různých deliktů: násilí (battery), vyhrožování násilím, nezákonné uvěznění (false imprisonment). Dokonce v právním řádu Anglie jako samostatný delikt bylo zakotveno úmyslné způsobení emočního šoku (intentional infliction of emotional distress).³⁰

Nicméně, ve zvláštní skupině postupně se vyčlenily požadavky těch osob, které nejsou přímými (primárními) oběťmi, ale zažily nervový šok, strach o ostatní, násilí na blízkých nebo jejich smrt apod. Tudíž okruh obětí se v takových případech výrazně rozšiřuje, tedy kromě primárních obětí, kterým škůdce (delikvent, pachatel) ublížil na životě nebo zdraví (nejčastěji z nedbalosti), existují tzv. sekundární oběti, především se jedná o příbuzné primární oběti, ale také do této skupiny můžeme přiřadit i osoby, které poskytly první pomoc, byly svědky této tragické události nebo prožily její následky.³¹

Termín „primární oběti“ byl poprvé zaveden Lordem Oliverem v soudním rozhodnutí v případě *Alcock v. Chief Constable for the South Yorkshire Police*, 1992, ve kterém definoval oběti na primární a sekundární.³² Podle jeho názoru jsou případy náhrady nemajetkové újmy rozděleny do dvou kategorií: případy, kterých se žalobce účastnil přímo a případy, ve kterých žalobce hrál roli pasivního nedobrovolného svědka události, kdy pachatel ublížil jiným osobám. Lord Oliver uvedl tři příklady primárních obětí: žalobci, kteří se báli o vlastní bezpečí; žalobci, kteří poskytli první pomoc (záchranáři); nedobrovolní účastníci.

Další pokus o definici primární oběti učinil Lord Lloyd v případě *Page v. Smith*, 1996.³³ Postavil očitě svědky (sekundární oběti) do kontrastu s účastníky, kteří byli přímo zapojeni do nehody a nacházeli se v dosahu předvídatelného fyzického poškození (primární oběti). Tato definice vylučovala z počtu primárních obětí záchranáře a nedobrovolné účastníky, pokud se nenacházeli přímo ve zmíněném dosahu.³⁴ Tuto užší definici následně podpořila většina při rozhodování ve věci *White and Others v. Chief Constable for the South Yorkshire Police*, 1999, kdy byla zamítnuta kompenzace policistům, kteří byli mimo výše uvedený dosah. Širší definice byla použita pro náhradu újmy těm, kteří poskytli první pomoc zraněným a těm, kteří se mylně domnívali, že zavinili smrt jiného člověka.³⁵

³⁰ COOKE J. Primary victims: The end of the road? *Liverpool law rev.* Liverpool, 2004. s. 29–48.

³¹ COOKE J. Primary victims: The end of the road? *Liverpool law rev.* Liverpool, 2004. s. 29–48.

³² <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff8cb60d03e7f57ecd7de>

³³ <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff8cb60d03e7f57ecd7f3>

³⁴ AFANASJEVA, E. Náhrada nemajetkové újmy v zemích precedenčního práva: problém primárních a sekundárních obětí. *Stát a právo*, 2004. s. 93.

³⁵ <https://www.casemine.com/judgement/uk/5b46f1f82c94e0775e7ef324>

Ve vědecké právní literatuře se klasifikace obětí na primární a sekundární setkala s ostrou kritikou: právní vědci upozorňovali na nejednotnost soudní praxe v otázce této klasifikace a na nejasnost v jejich rozlišování v určitých případech, které nesouvisejí s nehodami. Klasifikace nároků na primární a sekundární je otázkou, na kterou není dosud definitivně odpovězeno a tato koncepce je stále předmětem vývoje v různých aktuálních situacích. Hlavním problémem tohoto institutu je určení, kdo spadá do kategorie primární oběti a jaké jsou výhody takového postavení. Někteří právní vědci se domnívají, že by bylo vhodné doktrínu zjednodušit tím, že by se vzdalo od kategorie primárních obětí a soustředilo by se spíše na otázky porušování práv a povinností obětí a kauzální nexus mezi zaviněním škůdce (pachatele) a psychickým stavem poškozeného (oběti).

Nicméně v otázkách stanovení kritérií morálního utrpení zpočátku mezi právníky převládal skepticismus, který však později ustupoval a „uvolnil místo“ důvěře v možnosti využití lékařské expertízy k potvrzení / vyvrácení onoho utrpení.

Jaká je současná praxe aplikace doktríny primárních / sekundárních obětí?

Anglické soudy uznávají právo „sekundárních obětí“ na náhrady nemajetkové újmy, pokud tyto oběti byly blízkými příbuznými „primárních obětí“, které byly v době nehody přímými svědky nebo viděly její následky po krátké době, tzv. „pravidlo důsledků“. Například ve věci *Alcock v. Chief Constable for the South Yorkshire Police*, 1992, případ o úmrtí v tlačenici na stadionu, Sněmovna lordů vyhověla nárokům těch, kdo přímo, ne v televizi, viděli, jak jsou jejich milovaní zmrzačeni, dorazili do nemocnice nebo na místo nehody do dvou hodin. V rozhodnutí *White and Others v. Chief Constable of South Yorkshire*, 1999, tedy i o nárocích policistů, kteří měli toho dne na stadionu službu, bylo uvedeno, že břemeno odpovědnosti ve vztahu k záchranářům a nedobrovolným svědkům záchranářů nese obžalovaný jen v případech, kdy oni sami by byli v nebezpečí.³⁶ Ale v tomto případě by se z nich stály právě oběti primární.

Restriktivní přístup ke stanovení okruhu obětí hodných náhrady za nemajetkovou újmu se používá i ve Skotsku a Kanadě.

Avšak v některých jiných zemích, jako je Austrálie, sekundárními oběťmi je uznáván širší okruh lidí. Např. v rozhodnutí ve věci *Jaench v. Coffey*, 1984, bylo uvedeno, že „pravidlo důsledků“ se vztahuje na okamžik poskytnutí první pomoci oběti primární, „hlavní oběti“

³⁶ HANDFORD, P. When the telephone rings: restating negligence liability for psychiatric illness. Sydney: Sydney law rev., 2001. s. 602.

mimořádné události, však by ten okamžik neměl být měřen v hodinách a minutách. Náhradu lze přiznat i sekundární oběti, která se o smrti blízkého dozvěděla telefonicky. Podobný progresivní přístup uplatňují soudy v Irsku a Jižní Africe. I na Novém Zélandu, kde existuje systém náhrad obětem nehod nezávisle na zavinění škůdce (pachatele), není vyloučeno přiznání náhrady nemajetkové újmy (duševní újmy) jedinci, kterému byly telefonicky sděleny hrozné a děsivé zprávy. Jediným kritériem odpovědnosti v takových případech je rozumná předvídatelnost způsobení nemajetkové újmy.³⁷

V australském Novém Jižním Walesu a dvou teritoriích platí zákony o duševní újmě, které stanoví, že osoba, jejíž vinou druhá osoba zemřela, byla zraněna nebo byla ohrožena, musí nahradit nemajetkovou (duševní) újmu jejím blízkým příbuzným (např. rodičům a manželovi). Je pravda, že tento přístup má i své odpůrce, kteří navrhují, aby se vzdalo jakýchkoli náhrad sekundárním obětem, a dokonce aby se i obecně upustilo od nahrazování nemajetkové újmy jako takové (profesor Jane Stapleton).

Nicméně slavní právníci jako je P. Handford se domnívají, že by to znamenalo návrat praktik vymáhání práva před sto lety.³⁸ Reformaci práva na náhradu nemajetkové újmy navrhla anglická právní komise (British Law Commission) ve své zprávě č. 249 "O odpovědnosti za duševní nemoci".³⁹ Komise doporučila odmítnout stereotypní myšlení ohledně možnosti způsobení nemajetkové újmy pouze jednorázovým silným nervovým otřesem, stejně jako upustit od členění obětí na primární a sekundární.⁴⁰

Podle komise by jako žalobci měli být uznáni:

- 1) ti, kteří se sami ocitli v nebezpečí,
- 2) ti, kteří prožívali smrt a / nebo nebezpečí jiných osob,
- 3) poskytovatelé první pomoci a záchranáři,
- 4) náhodní svědci a zaměstnanci škůdce.

Komise také kritizovala omezení práv na náhradu nemajetkové újmy na základě různých kritérií, jako je zvláštní vztah poškozeného k určité události, způsob, jakým obdržel informace

³⁷ AFANASJEVA, E. Náhrada nemajetkové újmy v zemích precedenčního práva: problém primárních a sekundárních obětí. Stát a právo, 2004. s. 93.

³⁸ HANDFORD, P. When the telephone rings: restating negligence liability for psychiatric illness. Sydney: Sydney law rev., 2001. s. 602.

³⁹ <https://www.lawcom.gov.uk/project/liability-for-psychiatric-illness/>

⁴⁰ HANDFORD, P. When the telephone rings: restating negligence liability for psychiatric illness. Sydney: Sydney law rev., 2001. s. 596–618.

o události apod. Pocity lásky a náklonnosti k primární je třeba považovat za dostatečný důvod pro nárok na náhradu nemajetkové újmy sekundární oběti. Podle závěrů Komise by proto měla být na legislativní úrovni navržena určení širšího okruhu osob, které může soud považovat za sekundární oběti.⁴¹

3. Vývoj institutu náhrady nemajetkové újmy v České republice

3.1. Náhrada nemajetkové újmy v trestním, správním a občanskoprávním řízení

Hlavními vnitrostátními právními akty, upravujícími náhradu nemajetkové újmy, práva a povinnosti obětí a poškozených, jsou zákon č. 141/1961 Sb., zákon o trestním řízení soudním (trestní řád), zákon č. 40/2009 Sb., zákon trestní zákoník, zákon č. 45/2013 Sb., zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

3.1.1. Náhrada nemajetkové újmy způsobené trestným činem v českém trestním řízení

V trestním řízení se nároky poškozených na náhradu majetkové a nemajetkové újmy a na vrácení bezdůvodného obohacení projednávají v tzv. souvisejícím řízení. Žaloba musí být podána správné osobě správným způsobem a včas s uvedením důvodu a výše kompenzace.

Trestní řád České republiky stanoví lhůty pro podání takových žalob: v průběhu jednání soudu a před zahájením fáze dokazování (§ 206 odst. 2), v případě dohody o vině a trestu před prvním jednáním o předmětné dohodě (§ 175a odst. 2). Ve vztahu k uvedenému nároku by neměla existovat rozhodnutí dříve přijatá v občanském nebo správním řízení.⁴²

Obecně platí, že nároky poškozených na náhradu újmy a vrácení bezdůvodného obohacení posuzuje soud na základě norem občanského zákoníku a zákoníku práce (pokud se bavíme o náhradě ušlého výdělku v důsledku poškození zdraví). Tyto nároky lze dle trestního řádu ČR uspokojit (zcela nebo zčásti) nebo ponechat bez protiplnění; v tomto případě se oběť může obrátit s občanskoprávní žalobou na soud nebo na jiný příslušný orgán.

Nároky poškozeného v trestním řízení jsou ponechány bez zřetele: a) pokud soud nemá řádné důvody k tomu, aby od obviněného vymáhal škodu způsobenou trestným činem a bezdůvodné obohacení a předložení dalších důkazů poškozeným překračuje rozsah trestní věci

⁴¹ TODD, S. Psychiatric injury and rescuers. Oxford: Law quart. rev., 1999. s. 345–350.

⁴² Zásada litispence

nebo významně zdržuje soudní řízení; b) v případě zproštění obžaloby obviněného v souvislosti s činem, kterým mohla být způsobena škoda, což znamená projednání nároku poškozeného v občanskoprávním řízení. V případě částečného uspokojení požadavku v trestním řízení má oběť rovněž právo obrátit se na soud s občanskoprávní žalobou.

Příkaz k náhradě škody může být součástí rozsudku (nebo verdiktu poroty), soudního příkazu nebo může být přímo uložen odsouzenému. Výrok o náhradě nemajetkové újmy podléhá výkonu rozhodnutí v případě, že rozhodnutí, kterým je uložena náhrada nemajetkové újmy, nabude právní moci. Oběť má právo požadovat na odsouzeném okamžitý výkon tohoto rozhodnutí, v opačném případě zahájit exekuční řízení u soudu prvního stupně, který v této věci vydal rozhodnutí. Pokud je odsouzený zproštěn viny, soud odmítne projednat občanskoprávní žalobu v trestním řízení proti oběti. Oběť se přitom nemůže odvolat proti těm částem trestu, které se týkají výše náhrady škody, pouhá existence trestní věci nebo úředně ověřených výpisů z ní se však může objevit v občanskoprávním řízení o náhradu škody jako listinný důkaz.

Oběť má právo podat odvolání proti rozhodnutí soudu prvního stupně v části týkající se náhrady újmy, a to pro porušení hmotného nebo procesního práva, ze stejných důvodů se oběť může odvolat proti dohodě o vině a trestu schválené soudem. Oběť však nemá právo odvolat se proti soudnímu příkazu obsahujícímu rozhodnutí o náhradě újmy. V občanskoprávním řízení na rozdíl od trestního řízení převládají zásady rovnosti stran a soutěživosti. Soud posuzuje a hodnotí pouze tvrzení a důkazy předložené stranami. Důkazní břemeno leží i na poškozeném (oběti), sám musí prokázat skutečnost způsobení újmy konkrétní osobou a v určité výši.

Při posuzování případů náhrady újmy v trestním i občanskoprávním řízení se soudci řídí normami občanského zákoníku z roku 2012, který oproti předchozímu občanskému zákoníku upravuje náhradu újmy podrobněji (§§ 2951-2971).

3.1.2. Poskytování peněžité pomoci státem obětem trestných činů ve správním řízení

Pozoruhodný je vývoj legislativní úpravy postavení obětí trestných činů v České republice. V souladu s Evropskou úmluvou o odškodňování obětí z roku 1983 byl v České republice v roce 1997 přijat zákon o finanční pomoci obětem, ve kterém český zákonodárce poprvé použil termín „oběť trestného činu“, a český stát převzal odpovědnost za náhradu újmy způsobené obětem trestných činů, nelze-li takovou náhradu provést jinými prostředky stanovenými zákonem.

Zákon o obětech trestných činů byl přijat v roce 2013.⁴³ Za prvé upravoval práva obětí jako subjektů zvláštní pomoci státu a za druhé vztah státu k neziskovým organizacím působícím v oblasti poskytování pomoci obětem. Kromě toho se výrazně rozšířil okruh práv obětí trestných činů o práva na odbornou pomoc, informace, ochranu před bezprostředním nebezpečím, ochranu identity, práva na ochranu před druhotnou újmou a právo na peněžitou pomoc.

Přijetím zákona o obětech trestných činů v České republice se tak výrazně rozšířilo právní postavení obětí a Česká republika se v této oblasti zařadila mezi přední evropské státy. Hlavní pozornost českého zákonodárce je zaměřena na povinnosti orgánů činných v trestním řízení poskytnout obětem možnost uplatnit ve všech fázích trestního řízení jim přiznaná práva, zejména poskytnout všem kategoriím obětí potřebné informace o svých právech ve srozumitelné formě.

V zákoně se „obětí“ rozumí fyzická osoba, které bylo nebo mohlo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma, nebo osoba, na jejíž náklady osoba, která spáchala trestný čin se bezdůvodně obohatila. V případě úmrtí oběti trestného činu jsou za oběti uznáváni i pozůstalí po oběti – rodiče, děti, sourozenci, adoptované děti, adoptivní rodiče, manžel, registrovaný partner nebo blízký přítel. Pokud mluvíme o několika takových osobách, každá z nich je rozpoznána jako oběť.

Vzhledem k tomu, že mimořádně důležitým úkolem při přijímání tohoto zákona bylo zlepšení situace obětí v trestním řízení i mimo něj, jakož i zajištění citlivějšího přístupu k nim, zejména ze strany policie, státních zástupců a soudů⁴⁴, zákon stanovil zavedení změn a doplňků do řady normativních aktů, především do Trestního řádu České republiky. Zvláštní pozornost byla věnována zejména postupu při uplatňování občanskoprávních nároků obětí trestných činů v trestním řízení na náhradu majetkové a nemajetkové újmy, jakož i na vrácení bezdůvodného obohacení.

Zákon o obětech trestných činů počítá s přechodem práva požadovat náhradu majetkové nebo nemajetkové újmy z oběti trestného činu na stát (§ 33). Toto nárokové právo přechází na stát okamžikem výplaty peněžité náhrady oběti trestného činu ve stejné výši, tzn. jím zaplacenou částku může stát následně vymáhat po pachateli trestného činu. Je třeba

⁴³ Zákon č. 45/2013 Sb., zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)

⁴⁴ DURDÍK, Tomáš, Selected rights of crime victims in criminal proceedings, Judiciary and Protection of Victims, 2014—2015, s. 209-227, dostupné online: https://ja-sr.sk/sites/default/files/2020-12/E-BOOK_Judiciary_and_protection_of_victims_EN.pdf

poznámenat, že před přijetím tohoto zákona bylo požadováno, aby v případě odškodnění viníka za způsobenou újmu oběť vrátila státu částku, kterou obdržela.

Zákon o obětech trestných činů stanoví okruh osob, kterým se poskytuje náhrada hmotné škody. Zákon zvýšil výši finanční pomoci a rozšířil okruh jejích příjemců. Hlavním účelem státní peněžité pomoci je podle zákona (§ 25) pomoci překonat těžkou životní situaci, ve které se oběť trestného činu nachází. Peněžní pomoc poskytovaná obětem však částečně plní i funkci regenerační, což potvrzují i další ustanovení tohoto zákona. Je třeba připomenout, že oběti trestných činů mají právo na náhradu hmotné i nemajetkové újmy a taková pomoc by jim měla být poskytnuta co nejdříve. Zákon o obětech trestných činů (§ 23) vymezuje okruh osob, kterým lze poskytnout veřejnou finanční pomoc. Tyto zahrnují:

- a) občany České republiky, pokud: mají na jejím území trvalý pobyt, obvykle se na jejím území zdržují; se na jeho území stali obětí trestného činu;
- b) cizince, pokud mají trvalý pobyt nebo oprávněně pobývají na území jiného členského státu EU a stali se na území České republiky obětí trestného činu;
- c) cizince pokud se v souladu s jinými právními předpisy nepřetržitě zdržují na území České republiky déle než 90 dnů a stanou se zde obětí trestného činu, jakož i
- d) cizince kteří se stali obětí trestných činů na území České republiky a požádali o mezinárodní ochranu a jimž bylo na území České republiky přiznáno postavení uprchlíka nebo doplňková ochrana.

Je třeba poznámenat, že zahraničním obětem, které nejsou zařazeny do kategorie „b“, je poskytována peněžité pomoc pouze za podmínek a ve výši stanovené mezinárodními smlouvami ratifikovanými Českou republikou. Podle zákona o obětech trestných činů újma zdraví oběti se dělí na ublížení na zdraví a těžké ublížení na zdraví. Lze poznámenat, že dříve byl při zjišťování závažnosti způsobené újmy v ČR používán bodový systém, ve kterém byla poskytována finanční pomoc při hodnocení újmy minimálně 100 bodů. V současné době je vyžadován lékařský posudek, který osobně posoudí způsobenou újmu s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem (odst. 3 § 31). Oběti trestných činů s nárokem na peněžitou pomoc jsou v zákoně rozděleny do čtyř kategorií:

- oběti, které utrpěly újmu na zdraví;
- oběti, které utrpěly vážnou újmu na zdraví;

- osoby blízké oběti, která v důsledku trestného činu zemřela – rodiče, manžel, registrovaný partner, děti, sourozenci, kteří s ní v době smrti žili a měli společnou domácnost, jakož i osoby, kterým zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu;

- oběti, které utrpěly morální újmu (včetně obětí trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a dětí, které jsou obětmi zneužívání ze strany zmocněnců).

Ministerstvo Spravedlnosti podle zákona o obětech trestných činů přijímá a zpracovává žádosti o peněžitou pomoc od obětí trestných činů. V žádosti se uvede: jméno, příjmení, datum narození, adresa a číslo dokladu o sociálním pojištění s nejnovějším rozhodnutím orgánu spravedlnosti (policie, státního zastupitelství, soudu) připojeným k podané věci nebo s uvedením jeho údajů. Nemůže-li oběť takové rozhodnutí doložit, je povinna uvést orgán, který případ naposledy řešil, a rovněž uvést údaje o osobě podezřelé ze spáchání trestného činu, pokud je ví.

Dále musí žádost obsahovat: údaje o škodě způsobené trestným činem, její výši a výši již obdrženého odškodnění z jiných zdrojů; informace o opatřeních, která oběť přijala k uplatnění nároku na náhradu způsobené škody, informace o stavu majetku a příjmech. K žádosti jsou přiloženy i podpůrné dokumenty, které má oběť. Jako důkaz se k žádosti o peněžitou pomoc z důvodu újmy na zdraví přikládá například lékařské potvrzení. V tomto případě mohou být doklady o majetkovém stavu a výdělcích nahrazeny informacemi poskytnutými obětí pod přísahou.

Žadatel, který je blízkou osobou oběti, která zemřela v důsledku trestného činu, musí v žádosti uvést, že podmínky pro poskytnutí peněžité pomoci splňuje pouze on, a je-li takových osob více, uvést údaje jemu známé o nich. Dojde-li po podání žádosti ke změnám údajů v ní uvedených, které jsou relevantní pro posouzení problematiky peněžité pomoci a stanovení její výše, zejména jde-li o částečnou náhradu, je žadatel povinen neprodleně oznámit Ministerstvu Spravedlnosti.

Ministerstvo spravedlnosti písemně potvrdí přijetí žádosti. Lhůta pro rozhodnutí je tři měsíce ode dne zahájení řízení, lze ji však prodloužit o dalších 30 dnů v případě potřeby: ústního jednání nebo šetření na místě; předvolání nebo předvedení jakékoli osoby ke svědectví, včetně doby pro doručení předvolání s listinnými důkazy. Prodloužení lhůty pro posouzení žádosti je přípustné i ve zvláště složitých případech, zejména je-li třeba vypracovat znalecký posudek nebo předat podklady do zahraničí.

Účastníci řízení, kteří neovládají češtinu, mohou mluvit slovensky nebo anglicky; toto pravidlo platí i pro přípravu dokumentů.

Ministerstvo spravedlnosti může výši peněžité pomoci snížit nebo ji i odmítnout na základě: sociálního postavení oběti, míry zavinění oběti na způsobení újmy, jakož i v případě, že k uspokojení pohledávky použije jiné způsoby na náhradu škody způsobené pachatelem trestného činu nebo jinou povinnou osobou. Bylo-li již vydáno rozhodnutí soudu ve věci náhrady majetkové nebo nemajetkové újmy v trestním nebo občanskoprávním řízení, stanoví výši způsobené škody Ministerstvo spravedlnosti v souladu s rozhodnutím soudu.

Podmínky poskytování peněžité pomoci obětem správních trestných činů

Peněžní pomoc se zpravidla poskytuje oběti, pokud osoba, která způsobila újmu na zdraví nebo morální újmu, byla uznána vinnou nebo zproštěna trestní odpovědnosti z důvodu věku nebo nepřičetnosti. Důležitým znakem peněžité pomoci je její včasnost, proto je někdy nepřijatelné čekat na zahájení trestního řízení proti konkrétní osobě, vůči níž by oběť mohla uplatnit své nároky. V takovém případě by příjem finanční pomoci závisel na tom, zda se podaří identifikovat viníka, což je v rozporu s cíli této instituce. Přitom zákon o obětech trestných činů předpokládá, že trestným činem byla způsobena újma oběti.

Peněžítá pomoc obětem trestných činů může být poskytována formou jednorázové výplaty peněžitého příspěvku ve výši stanovené zákonem nebo výplatou peněžitého příspěvku, jehož výši musí oběť sama doložit. V případě způsobení mravní újmy obětem trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, jakož i dětem, které se staly obětí týrání oprávněnými osobami (§ 198), je poskytování peněžitého plnění zaměřeno na odškodnění. Na náklady spojené s poskytováním odborné pomoci psychoterapeutům, fyzioterapeutům a dalším profesím.

Peněžní pomoc se oběti trestného činu poskytuje také tehdy, pokud:

- a) věc nebyla přijata k projednání nebo ukončena (pachatel se nepodařilo zjistit nebo není trestně odpovědný pro nepřičetnost);
- b) bylo trestní stíhání zastaveno nebo může být zastaveno státním zástupcem, protože obviněný nebyl v době spáchání trestného činu pro nepřičetnost nebo nízký věk trestně odpovědný, nebo rozhodnutí soudu nebylo vydáno nebo nenabývalo právní moci (v souvislosti s prominutím nebo úmrtím pachatele).

Zákonodárce tak považoval za nespravedlivé ponechat oběť bez peněžité pomoci v případě, že věc nebo trestní stíhání bylo ukončeno ze zákonem stanovených důvodů.

Existují však důvody pro neposkytnutí finanční pomoci, pokud oběť:

- byla zapojena jako jedna z obžalovaných do kauzy trestného činu, v jehož důsledku jí bylo ublíženo na zdraví nebo mravní újmě, nebo byla sama účastnicí takového trestného činu;
- neposkytla policii, státnímu zastupitelství nebo soudu potřebnou součinnost (tedy neoznámila bez vážného důvodu okamžitě trestný čin, se kterým je jí požadovaná náhrada hmotné nebo mravní újmy spojena), nebo v postavení svědka v trestním řízení využili práva odepřít výpověď s odkazem na jejich vztah k pachateli.

Výše finanční pomoci od státu. Jak již bylo uvedeno, zákon o obětech trestných činů zvýšil paušální platby všem kategoriím obětí. Výše poskytnuté finanční pomoci je následující:

- poškozenému, kterému byla způsobena těžká újma na zdraví, je vyplacena jednorázová částka 50 000 Kč nebo doložená částka ve výši ušlého výdělku a výdajů na léčení snížená o celkovou částku již přijatou jako náhradu škody; celková výše finanční pomoci nesmí přesáhnout 200 000 Kč;
- příbuzným oběti, která zemřela v důsledku trestného činu – rodičům, manželovi, registrovanému partnerovi, dětem, které s ní žily, nebo osobám, kterým byla zesnulá oběť povinna poskytovat výživné, se vyplácí jednorázově 200 000 Kč, bratrovi nebo sestře zemřelého 175 000 Kč; výše peněžité pomoci poskytnuté více poškozeným v úhrnu nesmí přesáhnout 600 000 Kč; přesáhne-li celková výše finančního odškodnění maximální částku, částka vyplacená každé z poškozených se poměrně sníží. Pokud jde o nemajetkovou újmu, obětím trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a dětem, které se staly obětí týrání ze strany zmocněnců, je vyplaceno maximálně 50 000 Kč. Tato částka je ze zákona určena výhradně na náhradu nákladů spojených s odbornou pomocí psychologů, fyzioterapeutů a dalšími odbornými službami k nápravě nemajetkové újmy. Nutno podotknout, že variantu vyplacení jednorázové částky bez upřesnění účelů jejího dalšího použití, původně předpokládanou v návrhu zákona o obětech trestných činů, poslanci odmítli s odkazem, že tuto částku je třeba považovat za hmotnou pomoc při obnovení sociálního postavení oběti, a nikoli jako odškodnění za spáchaný trestný čin. V každém případě je tato částka vyplacena za předpokladu, že oběti nebyla poskytnuta peněžité pomoc v souvislosti s ublížením na zdraví. Jak již bylo uvedeno, podle zákona o obětech trestných činů může oběť uplatnit právo na odškodnění v jiné výši. Patří sem ušlý výdělek (což zahrnuje i finanční prostředky, které oběť

v důsledku způsobené újmy v budoucnu neobdrží), dále náklady na léčbu, jejichž výši je nutné doložit. Pokud oběť po obdržení peněžité náhrady prokáže, že ve skutečnosti byla způsobena škoda vyšší, než byla původně vypočtena, má právo požádat ve stanovené lhůtě o další peněžitou pomoc. příjem zvýšených jednorázových plateb pro oběti je pohodlnější než prokazování nákladů na léčbu a ztrátu na výdělku, nemluvě o možné míře administrativního tlaku při shromažďování a ověřování potřebných dokumentů.

3.1.3. Náhrada nemajetkové újmy v občanskoprávním řízení

V občanskoprávním řízení na rozdíl od trestního řízení převládají zásady rovnosti stran a soutěživosti. Soud posuzuje a hodnotí pouze tvrzení a důkazy předložené stranami. Důkazní břemeno leží i na poškozeném, on sám musí prokázat skutečnost způsobení újmy konkrétní osobou a v určité výši.⁴⁵

Jak již bylo uvedeno, při posuzování případů náhrady újmy v trestním i občanskoprávním řízení se soudci řídí normami občanského zákoníku z roku 2012, který oproti předchozímu občanskému zákoníku upravuje náhradu újmy podrobněji (§ 2951-2971). Zpravidla se škoda způsobená na majetku hradí uvedením do původního stavu a v případě nemožnosti nebo na žádost poškozeného v penězích.

Získá-li viník škody majetkový prospěch, může soud na návrh poškozeného rozhodnout o náhradě škody, která mu byla způsobena, na úkor věcí nabytých v souvislosti se získaným prospěchem. V každém případě, dokud nejsou práva oběti uspokojena, není pachatel oprávněn s těmito věcmi disponovat.

Újma na zdraví se podle občanského zákoníku ČR kompenzuje peněžitou náhradou poškozenému. Spolu s tím podléhá plnému odškodnění i utrpení a jiná nemajetková újma, kterou oběti utrpěly. Pokud by v důsledku poškození zdraví oběti mohlo dojít k dlouhodobým následkům, kompenzuje jí poškozující i případné obtíže spojené s omezením společenské poptávky. Nelze-li výši náhrady takto určit, určí ji soud na základě „obecných norem slušnosti“. Povinností pachatele je také nahradit náklady spojené s obnovou zdraví oběti, s péčí o ni osobně nebo o domácnost. Náhrada se vyplácí rovněž osobám, které tyto náklady přímo nesou; na jeho žádost lze od viníka škody vymáhat odpovídající úrok.

⁴⁵ V praxi se v občanskoprávním řízení často stává pro poškozeného neřešitelným problémem určení místa trvalého pobytu pachatele trestného činu a jeho pracoviště, což je nezbytnou podmínkou pro projednávání občanskoprávního případu.

Český občanský zákoník poskytuje poškozenému náhradu za ztrátu na výdělkem v době jeho nedobrovolné invalidity formou peněžitého příspěvku, jehož výše je rozdílem mezi průměrným měsíčním výdělkem před úrazem a výší nemocenské, resp. úrazové dávky. Náhrada za ztrátu příjmu náleží také školákům a studentům ode dne, kdy byli nuceni přerušit docházku do příslušného vzdělávacího zařízení.

V případě smrti oběti nejde o újmu primární oběti, ale o majetkovou či nemajetkovou újmu tzv. sekundárních obětí. Z pohledu sekundární oběti jde o čistě osobní právo.⁴⁶ Reflexní újma však úzce souvisí s újmou způsobenou primární oběti nebo z ní vyplývá. Pokud mluvíme o majetkové újmě, pak je výpočet její náhrady poměrně pragmatický. Ten, kdo újmu způsobil, nahradí peněžitým příspěvkem peněžní prostředky na výživu blízkých zemřelého, které poskytoval nebo musel poskytovat do dne jeho smrti. Kompenzace se vyplácí ve výši rozdílu mezi platbami sociálního zabezpečení přiznanými na stejném základě a peněžními prostředky, které by jim oběť mohla pravděpodobně zaplatit, kdyby nedošlo k újmě na zdraví.

Podle občanského zákoníku České republiky může soud, vedený normami slušnosti, uznat právo jiné osoby na takové odškodnění, pokud je zemřelý uhradil, ačkoli k tomu nebyl ze zákona povinen.

Při výpočtu výše náhrady vycházejí zpravidla z průměrného výdělkem zemřelého; náhrada výdajů na výživu jeho příbuzných nebo jiných osob však nemůže v úhrnu přesáhnout částku, která by poškozenému náležela, kdyby byl naživu, jako náhrada výdělkem nebo důchodu. Při výpočtu výše náhrady poskytované příbuznými zemřelého se započítává doba, kterou by se zesnulý pravděpodobně dožil nebýt újmy na zdraví, jakož i doba, po kterou by mohl výživné poskytovat.

Základní pravidlo pro náhradu nemajetkové újmy sekundárním obětím je uvedeno v § 2959 občanského zákoníku: *„Při usmrcení nebo zvláště závažném ublížení na zdraví odčiní škůdce duševní útrapy manželu, rodiči, dítěti nebo jiné osobě blízké peněžitou náhradou vyvažující plně jejich utrpení. Nelze-li výši náhrady takto určit, stanoví se podle zásad slušnosti.“* Upravena je však náhrada nemajetkové újmy sekundárním obětím i § 2971 občanského zákoníku: *„Odůvodňují-li to zvláštní okolnosti, za nichž škůdce způsobil újmu protiprávním činem, zejména porušil-li z hrubé nedbalosti důležitou právní povinnost, anebo způsobil-li újmu úmyslně z touhy ničit, ublížit nebo z jiné pohnutky zvláště zavrženíhodné,*

⁴⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 293/2018
Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 378/2019
Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 894/2018

nahradí škůdce též nemajetkovou újmu každému, kdo způsobenou újmu důvodně pociťuje jako osobní neštěstí, které nelze jinak odčinit.“

Podle § 2971 v případě újmy způsobené hrubou nedbalostí nebo úmyslně protiprávním jednáním je škůdce povinen poskytnout náhradu nemajetkové újmy každému, pro koho ztráta blízké osoby je osobním neštěstím spojeným s bolestí, utrpením, prožíváním, „slzami a bezesnými nocemi“ a nelze je kompenzovat (v § 2958 je náhrada poskytována pro primární oběti, ale v hraničních případech z právního hlediska – i pro sekundární).

Ustanovení § 2959 občanského zákoníku je velmi specifické, podle něj se náhrada nevztahuje na utrpení, které je způsobeno primární obětí, ale pouze na utrpení, které prožívá osoba, která je blízká zemřelému (postiženému). To znamená, že podle § 2959 nebyla kompenzovaná újma způsobena na životě a zdraví (osobních právech) primární oběti, ale újma na soukromém životě a rodinných vztazích (také osobních právech) blízkého člověka.⁴⁷ Oběti. Jasně se k tomu vyjádřil Nejvyšší soud ČR: *„Je jistě neoddiskutovatelné, že citové vazby mezi rodinnými příslušníky jsou naprosto unikátním druhem společenských pout, vyznačujících se dlouhodobým, silným a úzkým sepejetím jedinců. Za nejsilnější vazby pak lze označit ty, které se tvoří v přímé příbuzenské linii, či jsou utvářeny na základě dlouhodobého soužití ve společné domácnosti. Mezi tradičně nejužší spojení lze proto řadit vztahy mezi rodičem a dítětem, manželi, eventuálně též sourozenci. Narušení takových pout, pak – zejména dojde-li k němu na základě neočekávané, tragické události – vyvolává nejen zásah do integrity (typicky tělesné) samotného jedince, který byl přímo dotčen takovou událostí, ale pochopitelně také do integrity s ním spjatých blízkých osob. Takový zásah přitom mnohdy lze stavět na roveň fyzické újmě, a je proto na místě existence mechanismu umožňujícího její finanční kompenzaci.“*⁴⁸

Kritéria (důvody) pro aplikaci § 2959 občanského zákoníku.

Prvním kritériem pro aplikaci § 2959 je způsobení primární oběti (úmyslem nebo hrubou nedbalostí) smrti nebo těžkého ublížení na zdraví. Pokud však základ ustanovení „smrt“ nezpůsobuje problémy s dokazováním nebo výkladem, mohou takové problémy nastat při výkladu pojmu „těžké ublížení na zdraví“. Části výkladového problému napomáhá rozsudek Nejvyššího soudu ČR, který uvádí: *„půjde zpravidla o ta nejtěžší zdravotní poškození, zejména*

⁴⁷ čl. 8 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 2109/2018

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 894/2018

⁴⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 4 Tdo 1402/2015

*o komatické stavy, závažná poškození mozku či o ochrnutí výrazného rozsahu, tj. o následky srovnatelné s usmrcením osoby blízké [...]. Kromě případů s nejzávažnějšími následky může jít i o případy velmi těžkých zranění, která budou primární obětí po delší dobu ohrožovat na životě nebo po delší dobu zatěžovat výrazně nepříznivým zdravotním stavem“.*⁴⁹ Nejvyšší soud přitom, téměř ztotožňující těžké ublížení na zdraví se smrtí, poukazuje na takové stavy oběti, které blízká osoba, sekundární obětí, vnímá téměř jako smrt (způsobující podobné utrpení v případě ztráty blízké osoby, protože kóma nebo poškození mozku zcela blokuje všechny kanály verbálního nebo emocionálního kontaktu mezi lidmi). Nejvyšší soud v tomto ohledu zdůrazňuje utrpení sekundární oběti a odděluje pojmy „ublížení na zdraví“ a „těžká újma na zdraví“ ve smyslu § 122 odst. 2 trestního zákoníku.⁵⁰

Druhým kritériem je existence sekundární oběti, tedy osoby blízké oběti, která trpí v souvislosti se smrtí nebo zraněním oběti. Podle § 2959 mají na náhradu újmy ze zákona nárok manželé, manželky, rodiče a děti, tedy blízcí příbuzní oběti.⁵¹ Seznam žadatelů o náhradu však není vyčerpán, neboť podle § 2959 sekundární obětí může být každý blízký. Občanský zákoník vykládá pojem „osoba blízká“ poměrně široce, podle §22 občanského zákoníku: „*Osoba blízká je příbuzný v řadě přímé, sourozenec a manžel nebo partner podle jiného zákona upravujícího registrované partnerství (dále jen „partner“); jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, pokud by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní. Má se za to, že osobami blízkými jsou i osoby sešvagřené nebo osoby, které spolu trvale žijí“.* Za osobu blízkou navíc ve smyslu § 2959 nelze považovat pouze ty, kteří byli s obětí spřízněni příbuzenským a rodinným vztahem. Nejvyšší soud proto rozhodl, že blízkou osobou může být snacha, zeť, přítel, tedy ti lidé, kteří měli se zesnulým úzký citový kontakt a intimní vztah.⁵² Někteří vědci se také domnívají, že stejně jako ve Francii by měl být milenec (milenka) a partner považováni za blízkého.⁵³ Tento druh blízkého vztahu podléhá důkazu, pokud sekundární obětí požaduje kompenzaci. Soud proto při stanovení práva a výše odškodnění přihlíží a vyhodnocuje blízkost primární a sekundární obětí, jakož i míru konkrétního utrpení sekundární oběti pro každý konkrétní případ, jelikož utrpení nelze hodnotit

⁴⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 4210/2018

⁵⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 4210/2018

⁵¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 8 Tdo 190/2017

⁵² Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1421/2015

⁵³ PAVELEK, O, Náhrada nemajetkové újmy při usmrcení. Bulletin advokacie 12 / 2017 [online]. Praha: Česká advokátní komora. s. 31-34.

na základě formálního přístupu.⁵⁴ Oficiální manželé spolu tedy nemusí žít desítky let, vdovy a vdovci tak či onak budou mít podle zákona nárok na náhradu. Zároveň ale, lidé si mohou být velmi blízcí, aniž by byli oficiálně manželé.⁵⁵

Klíčovým kritériem pro výpočet výše náhrady jsou vlastně duševní útrapy. Samotné ustanovení občanského zákoníku neurčuje, co přesně se jimi má chápat. Podle rozsudku Nejvyššího soudu je duševní trauma nebo strádání pozůstalých kompenzovatelné. Stres je naproti tomu šok, smutek, úzkost, strach, záchvaty vzteku, slzy, strach z budoucnosti, neochota žít, sebevražedné nálady, které jsou pozorovány u sekundární oběti a jsou výsledkem její zkušenosti se smrtí nebo těžkými zraněními blízkého člověka.⁵⁶ Tyto duševní poruchy jsou zase doprovázeny psychosomatickými poruchami: nespavost, exacerbace chronických onemocnění, ztráta chuti k jídlu, podrážděnost atd. Tyto stavy, nazývané utrpení, jsou chápány na běžné úrovni, ale existují potíže s jejich právní definicí, protože deprese, podrážděnost nebo neurózy jsou zpravidla významné, ale nedosahují takových rozměrů, aby byly stanoveny na lékařské úrovni jako diagnózy.

Přitom je mnoho případů, kdy se celkový psychický stav emoční deprese spojený se smrtí blízké osoby rozvine v klinickou depresi (psychiatrické onemocnění). V odborné literatuře se vede diskuse o tom, jaké ustanovení občanského zákoníku použít, je-li sekundární oběti v důsledku utrpení diagnostikováno psychiatrické onemocnění. Někteří vědci se domnívají, že pokud má sekundární oběť klinickou diagnózu, pak by neměl platit § 2959, ale § 2910 nebo § 2958.⁵⁷ Jiní autoři se domnívají, že v případě klinické deprese nebo jiných klinických stavů přechází sekundární oběť do postavení primární oběti a pro posouzení důvodů a výše odškodnění je v tomto případě třeba aplikovat § 2958. Tento přístup však mění samotnou podstatu konceptu nemajetkové újmy, podle kterého škůdce ubližuje poškozenému, což reflexivně působí trápení a utrpení jeho blízkým, zároveň nelze uznat osobu odpovědnou za utrpení primární oběti za přímého viníka nemajetkové újmy jejím blízkým. Tento postoj zastává i Nejvyšší soud ČR v rozsudku: *„Příčinnou souvislost mezi jednáním škůdce a vzniklou škodou nelze dovést ze skutečnosti, která je již sama následkem, za něž škůdce odpovídá z jiného právního důvodu. Tak je tomu např. tehdy, utrpěl-li někdo škodu v důsledku reakce*

⁵⁴ Nutno podotknout, že v ČR od roku 2006 platí zákon o registrovaném partnerství, který legalizoval svazky osob stejného pohlaví. (Zákon č. 115/2006 Sb., zákon o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů)

⁵⁵ DOLEŽAL, T., Odškodňování imateriálních újem sekundárních obětí. Časopis zdravotnického práva a bioetiky 2/2017. [online]. Praha: Ústav státu a práva. s. 44-59.

⁵⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 4210/2018

⁵⁷ BEZOUŠKA, P. HULMÁK, M. a kol.: Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014). Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014. s. 1717

(šoku) na zprávu o smrtelném úrazu jiné osoby, který škůdce způsobil a za škodu z něhož odpovídá.“⁵⁸

Stejný závěr se odráží i v judikatuře. Nejvyšší soud tak v žalobě sekundární oběti proti viníkovi nehody naznačil nutnost aplikace § 2959 a s odkazem na skutečnost, že se sekundární oběť neúčastnila nehody a ani ji nevnímala, rozhodl: „pokud sekundární oběť utrpí v důsledku citových útrap duševní onemocnění trvalého rázu, není možno toto odčinit podle § 2958 občanského zákoníku, ale tuto skutečnost lze vzít v úvahu při rozhodování o jejím nároku podle § 2959 občanského zákoníku“, resp. „při stanovení výše náhrady nemajetkové újmy za duševní útrapy poškozené podle § 2959 občanského zákoníku.“⁵⁹

Při posuzování příčiny duševní choroby nebo hluboké duševní poruchy sekundární oběti může soud použít § 2958, ale pouze v případě, že sekundární oběť byla přímým svědkem události. V tomto případě má soud důvod rozhodnout, že část duševního utrpení oběti je přímo způsobena jednáním pachatele a kvalifikovat ji jako primární oběť. Vzniklo-li utrpení později, nebo bylo-li utrpení prohloubeno zážitkem smrti (těžkého ublížení na zdraví) blízké osoby, použije se § 2959. Tento přístup se odráží v rozhodnutích soudů.⁶⁰ Existuje také rozsudek, kdy oběť byla jak primární, tak i sekundární, přičemž se použil § 2958, tak i § 2959. Například: „Trestný čin vydírání spáchaný vůči osobám v blízkém příbuzenském vztahu, pokud by pachatel k donucení poškozených, aby něco konali, vůči nim na témže místě střídavě užíval brutální násilí, které by vedlo u poškozených k těžké újmě na fyzickém zdraví či duševním zdraví, např. k dlouhotrvající posttraumatické stresové poruše. Poškození by tak byli nejen sami objektem zásahu do svých vlastních osobnostních práv, ale museli by bezprostředně vnímat násilí na osobě v blízkém příbuzenském vztahu a být přímým svědkem takového zásahu do práv osoby blízké.“⁶¹ V případech, kdy došlo k přírodní katastrofě, je utrpení sekundární oběti obvykle intenzivnější a soud vychází z předpokladu, že hloubka a intenzita utrpení je značná, pokud sekundární oběť neštěstí přímo zpozorovala nebo se o něm dozvěděla ze zpráv.

⁵⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 2692/2006
Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 1455/2003

⁵⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 4 Tdo 302/201
Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 281/2019

⁶⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 2737/2018
Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 2109/2018
Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 4518/2018
Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 894/2018
Usnesení Ústavního soudu ČR, sp. zn. II. ÚS 2997/19

⁶¹ Rozsudek Vrchního soudu v Praze, sp. zn. 10 To 2/2019

Zvláštnosti aplikace § 2971 občanského zákoníku.

Zvláštností tohoto ustanovení občanského zákoníku ve srovnání s § 2959 je, že zákonodárce zavádí další (ve vztahu k dříve platné právní úpravě inovativní) důvody pro získání náhrady nemajetkové újmy. Podstata těchto dodatků je následující: „nemajetkovou újmu může utrpět každý, koho se následek způsobený prvotní oběti dotýká natolik osobně, že v tom spatřuje takový zásah, který zákon označuje za osobní neštěstí.“

Podmínky použití § 2971 jsou ve vztahu k podmínkám aplikace § 2959 natolik přísné, že § 2971 používá se při poměrně vzácných příležitostech. Mezi tyto podmínky patří: 1) vinným činem byla způsobena újma primární oběti; 2) újma byla způsobena za zvláštních okolností; 3) újma způsobená primární oběti je sekundární obětí vnímána jako osobní neštěstí, tragédie; újmu sekundární oběti nelze napravit.⁶²

§ 2971 na první pohled výrazně rozšiřuje jak okruh osob, které se mohou domáhat náhrady škody (nejen příbuzní poškozeného), tak i důvody pro podání přiměřené žaloby, neboť osobní neštěstí, pojem používaný zákonodárcem, lze interpretovat poměrně široce.⁶³ Z judikatury Nejvyššího soudu však vyplývá, že § 2971 je třeba vykládat tak, že duševní útrapy je třeba posuzovat podle stejných kritérií jako nemajetkovou újmu při aplikaci § 2959 občanského zákoníku. Tento přístup se odráží zejména v následujícím rozsudku Nejvyššího soudu: „*duševní útrapy sekundárních obětí, jestliže u primární oběti dojde k přechodnému stavu poruchy zdraví, kterou nelze podřadit pod § 2959 o. z., by bylo možno odčinit podle § 2971 o. z.*“⁶⁴ Zároveň (a toto rozhodnutí také potvrzuje, že soud musí přihlížet k hloubce a intenzitě utrpení, jako v případě aplikace § 2959) při rozhodování ve věci úmrtí psa, Nejvyšší soud rozhodl: „újma žalobce, byť ji subjektivně vnímá úkorně a je pro něho citelná, nedosahuje za takto zjištěných skutkových okolností takové intenzity, aby ji objektivně bylo možno považovat za osobní neštěstí.“⁶⁵

3.2. Metodika k náhradě za bolest a ztížení společenského uplatnění

Soud může vždy na základě specifik každého případu, míry a povahy nemajetkové újmy, majetkových poměrů obžalovaného a poškozeného stanovit formu a relativně spravedlivou

⁶² Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 972/2018-II

⁶³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 4210/2018

⁶⁴ BEZOUŠKA, P. HULMÁK, M. a kol.: Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014). Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014. s. 1755

⁶⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 972/2018-II

výši kompenzace. Náhrada nemajetkové újmy je příležitostí do určité míry zmírnit nepříznivé následky trestného činu, přispívá k získání jiného statku místo ztraceného. Zákonem zaručená ochrana cti, důstojnosti, obchodní pověsti, a to i prostřednictvím kompenzace nemajetkové újmy, má pozitivní vliv na duševní stav oběti, inspiruje víru ve spravedlnost. A naopak, pokud morální prožívání nejsou chráněny zákonem, pak je to posiluje, navíc zraňuje psychiku oběti, vnáší do ní nedůvěru ve spravedlnost.

Povinnost škůdce nahradit nemajetkovou újmu, kterou způsobil, je zase mírou určité odpovědnosti, která má i preventivní charakter v ochraně práv jednotlivce, která nedovoluje beztrestnost ubírat na jeho cti, důstojnosti, obchodní pověsti.

Řada autorů je jednotná v názoru, že s rozšiřováním chráněných zákonem okruhu zájmů občanů a uznáním jako předmětu občanskoprávní regulace, nesouvisející s majetkovými právy, jejich osobních nemajetkových práv, je vhodné a oprávněné zavedení zákonodárcem institutu odpovědnosti za způsobení nemajetkové újmy.

§ 2958 občanského zákoníku uvádí: *„Při ublížení na zdraví odčiní škůdce újmu poškozeného peněžitou náhradou, vyvažující plně vytrpěné bolesti a další nemajetkové újmy; vznikla-li poškozením zdraví překážka lepší budoucnosti poškozeného, nahradí mu škůdce i ztížení společenského uplatnění. Nelze-li výši náhrady takto určit, stanoví se podle zásad slušnost.“* Takové filozofické důvody pro potřebu kompenzovat nemajetkovou újmu, jako je obnovení spravedlnosti, náhrada za prožívání duševních útrap, způsobení újmy škůdci úměrnou újmě poškozeného atd., však rovněž vyžadují přepočítání na určité peněžní částky, taktéž úměrné „bolesti, slzám, bezesným nocím“ poškozeného.

Nejvyšší soud ČR rovněž konstatoval, že „§ 2958 občanského zákoníku je založen na zásadě plné náhrady nemajetkové újmy na zdraví, případně na stanovení výše náhrady v souladu se zásadou účelnosti. V tomto ohledu byla k 1. ledna 2014 zrušena vyhláška č. 440/2001 Sb., vyhláška Ministerstva zdravotnictví o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění. Spravedlivá a přiměřená interpretace takového řádu, ve kterém neexistují žádná přísnější kritéria pro stanovení výše odškodnění, vyžaduje podrobnější objasnění a stanovení hlavních výchozích bodů, aby soudní praxe mohla dospět k vzájemně srovnatelným a současně předvídatelným rozhodnutím.

V tomto ohledu byl v ČR zaveden a současně se realizuje technologický přístup k výpočtu náhrady nemajetkové újmy. V době, kdy se Česká republika snažila aktivně vstoupit do právního prostoru Evropské unie, navrhla česká vláda s odkazem na zkušenosti testované v

Německu diferencovat výši náhrady za bolest a jinou nemajetkovou újmu způsobenou trestným činem (přestupkem), a v březnu 2005 byl Nejvyšší soud ČR pověřen právem vydat systém hodnocení náhrady nemajetkové újmy. Za tímto účelem Nejvyšší soud spolu se Společností medicínského práva, se zástupci pojistitelů a dalších odborníků z oblasti práva a medicíny, vypracoval a několikrát aktualizoval Metodiku k náhradě za bolest a ztížení společenského uplatnění v souladu s § 2958 občanského zákoníku.

Od roku 2000 může náhrada nemajetkové újmy dosáhnout 100 000 eur. A v extrémně složitých případech, jako je například ztráta všech členů rodiny, může částka dosáhnout a přesáhnout 250 000 eur. V současné době v Česku platí Metodika k náhradě za bolest a ztížení společenského uplatnění pro určování bolesti, utrpení a škod, v znění z roku 2020. Podle metodiky se jako důkaz v soudních řízeních doporučuje použít znalecké posudky vypracované odborníkem. Poškozený však může předem nezávisle vypočítat své morální utrpení pomocí internetové kalkulačky, která je k tomu určena.

„Cenu lidského života“ (doporučená výše náhrady nemajetkové újmy v případě smrti blízké osoby) metodika neurčuje: lze předpokládat, že taková definice (obsažená však v pojistných metodách pro výpočet pojistných částek pro případ pojistných událostí) by bylo zcela v rozporu s etickými normami. Zároveň byly stanoveny některé základní principy hodnocení metodou. Zejména: *„Pomyslná hodnota zmařeného (byť neskončeného) lidského života při 100% vyřazení ze všech sfér společenského zapojení (základní rámcová částka) byla stanovena na 400násobek průměrné hrubé měsíční nominální mzdy v národním hospodářství za kalendářní rok předcházející roku, v němž se ustálil zdravotní stav poškozeného; pro rok 2014 tedy tato hodnota činí 10.051.200, - Kč (odtud poněkud povrchní mediální zkratka, že „zdravý člověk má cenu 10 milionů korun).“⁶⁶*

Rozsudky Nejvyššího soudu ohledně výpočtu „ceny lidského života“ blízké osoby jsou rozporuplné. Následující definice tedy doporučuje vycházet z výpočtu utrpení průměrného člověka: *„Duševní útrapy je pro účely stanovení výše náhrady třeba posuzovat primárně z pohledu obvyklého (průměrného) člověka a její případné snížení či naopak zvýšení lze odvinout pouze od okolností, jež jsou v rámci adhezního řízení řádně doloženy a prokázány poškozenou (příp. obviněným). Pouze komplexní posouzení vzneseného nároku umožní rozhodnout bez*

⁶⁶ Dr. Mgr. Daniel Mališ, LL.M., Nová metodika Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy na zdraví – zatím zčásti nehotová, ale velmi užitečná. Publikace na [epravo.cz](https://www.epravo.cz). Dostupné online: <https://www.epravo.cz/top/clanky/nova-metodika-nejvyssiho-soudu-k-nahrade-nemajetkove-ujmy-na-zdravi-zatim-zcasti-nehotova-ale-velmi-uzitecna-94311.html>

nutnosti dalšího dokazování, které by svým rozsahem směřovalo nad zákonem stanovený účel trestního řízení. V opačném případě je namísteť poškozenou osobu s takovým nárokem odkázat na řízení ve věcech občanskoprávních.“⁶⁷

Nejvyšší soud přitom ve vztahu k právně významným okolnostem pro stanovení výše náhrady za duševní útrapy spojené se smrtí blízké osoby se odvolává na Metodiku: „*Nejvyšší soud považuje za účelné pro praxi (soudní i mimosoudní) obdobně jako v Metodice k náhradě nemajetkové újmy na zdraví pro zajištění automatické valorizace náhrad vázat jejich vyčíslení na ukazatel průměrné hrubé měsíční nominální mzdy na přepočtené počty zaměstnanců v národním hospodářství za rok předcházející smrti poškozeného. Takto nastavená základní částka je pak východiskem k další úvaze soudu o výši náhrady.*“⁶⁸ Tato definice obsahuje výlučně technologická, ale pro soud poměrně určitá vodítka: na jejich základě může soud určit výši náhrady.

V tomto ohledu má Metodika samozřejmě své výhody. Jde však o pomocný materiál, kterým se soudy nemohou přímo řídit: metodika není pramenem práva a nelze ji jako zákon aplikovat. Může tedy pouze pomoci zodpovědět otázky související se zjišťováním skutku (questio iuris) a je právníkou veřejností vnímán jako prvek důkazní základny (znalecký posudek vypracovaný v souladu s metodikou). Metodika je důkazem, a soud k ní přistupuje jako k jednomu z důkazů, nicméně hlavním kritériem zůstává princip slušnosti a soud by měl při rozhodování vždy tento princip zohlednit.

Metodika tedy není právní normou, a tudíž není právně závazná, ale v současnosti je hojně využívána pro stanovení výše náhrady nemajetkové újmy na zdraví, a to jak soudy, tak pojišťovny. Právní povaha a zákonnost aplikace: když soudy stanovují výši plateb podle „ceníku“, je mezi právníky stále živě diskutována. Nutno však dodat, že bez metodiky by byla nejistota v této oblasti extrémně vysoká a posuzování výše náhrady by leželo pouze na bedrech jednotlivých soudů, což by ve svém důsledku způsobilo obrovské problémy s vymahatelností práva.

⁶⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 11 Tdo 654/2019-1405

⁶⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 894/2018

4. Mezinárodní zkušenosti s náhradou nemajetkové újmy

4.1. Země anglosaského práva: Spojené království Velké Británie a Severního Irska a Spojené státy americké

V zahraničí se již nashromáždila bohatá praxe uplatňování právních institutů podobných českému právnímu institutu náhrady nemajetkové újmy. V největší míře se to týká států s anglosaským systémem práva, který se uplatňuje ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska, Spojených státech amerických a řadě dalších států (především v bývalých anglických koloniích).⁶⁹

Existuje mnoho variací definice duševních útrap v anglosaském právu (právo Spojeného království Velké Británie a Severního Irska a Spojených států amerických). Jedná se o „psychological injury“ (psychologická újma), „psychiatric injury“ (psychiatrická újma), „nervous shock“ (nervový šok, nervový otřes), „ordinary shock“ (obyčejný šok, obyčejný otřes).

Taková hojnost použité terminologie odráží ani tak odlišné doktrinní přístupy k institutu náhrady nemajetkové újmy, ale především úpravu závazků ze způsobení újmy, která je odlišná od kontinentálního práva. Anglosaské právo stanoví podstatně odlišné důvody odpovědnosti v závislosti na tom, zda jde o újmu úmyslnou nebo z nedbalosti.⁷⁰ Rozlišuje se i právní účel náhrady nemajetkové újmy: v případě nedbalostního způsobení nese charakter kompenzační (náhrada), v případě úmyslného způsobení nese charakter represivní (pokuta). Kontinentální právní úprava nestanoví různé důvody odpovědnosti za způsobení psychické újmy a represivní charakter odpovědnosti se projevuje v požadavku zohlednit při stanovení výše náhrady míru zavinění škůdce.

Nervový šok se v anglické právní literatuře obvykle označuje jako psychická újma vzniklá nedbalostním přičiněním.⁷¹ I když je tato terminologie považována za zastaralou a nemá žádný lékařský význam, je užitečná pro rozlišení nároků vyplývajících z nedbalostního přičinění od nároků vyplývajících z úmyslného přičinění nebo porušení smlouvy.

⁶⁹ NAPIER, M and WHEAT, K. Recovering damages for psychiatric injury. Blackstone press limited, 1995. s. 7.

⁷⁰ ERDELEVSKIJ, A. Náhrada nemajetkové újmy v Rusku a zahraničí. Moskva: FORUM-INFRA-M, 1997. s. 240.

⁷¹ ERDELEVSKIJ, A. Náhrada nemajetkové újmy: analýza a komentář k legislativě a soudní praxi. 3. vydání. Moskva: Wolters Kluwer, 2004. s. 304.

K rozpoznání duševní újmy jako nervového šoku je nutné, aby tato újma byla vyjádřena rozpoznatelným, tzn. v diagnostikovatelné duševní poruše, a ne v běžném šoku nebo negativních emocích jako je strach, smutek, žal atd.

Žalobu vyplývající ze způsobení nervového šoku lze také podat za následujících okolností:

a) žalobce utrpěl újmu na zdraví nebo měl důvodné obavy z takové újmy;

b) žalobce se trápil, protože byla způsobena újma nebo byly důvodné obavy, že bude způsobena újma jiné osobě, se kterou byl žalobce ve zvlášť blízkém vztahu a současně byl žalobce svědkem takové situace v době události nebo bezprostředně po ní, přičemž percepce toho, co se děje musí být vnímána smysly žalobce přímo, tj. bez použití přenosných obrazových nebo zvukových zařízení. Zatímco samotná událost by měla být z pohledu člověka s obvyklou mírou vyrovnanosti dostatečně zneklidňující, v žalobách na nárok ze způsobení nervového šoku se uplatňuje zásada, podle níž musí škůdce počítat s výskytem následků, které odpovídají stavu konkrétního poškozeného, kterého vidí nebo o kterém ví, nebo který měl při spáchání protiprávního jednání vidět nebo znát.

4.1.1. Spojené království Velké Británie a Severního Irska

Duševní útrapy spolu s fyzickým utrpením jsou předměty peněžního hodnocení, tudíž i náhrady. Pozornost je věnována problému náhrady nemajetkové újmy způsobené trestným činem, a to z toho důvodu, že oběť ve většině případů nemůže uplatnit žalobu v občanskoprávním řízení, ale uchýlit se k specificky stanovenému právnímu postupu. V případě trestného činu je náhrada za způsobenou nemajetkovou újmu zpravidla vyplácena nesporným způsobem podle zvláštního tarifního režimu.

Ve Spojeném království byla pro posouzení žádostí o náhradu nemajetkové újmy zřízena a doteď funguje Komise pro náhradu újmy způsobené trestným činem. V současné době Komise uplatňuje tarifní schéma z roku 1994, ve kterém jsou podrobně popsány podmínky pro vyplacení kompenzace. Výše náhrady podle tarifního systému za újmu způsobenou trestným činem závisí na závažnosti duševní újmy, která se kvalifikuje jako mírná (trvá 6 až 16 týdnů), závažná (16 až 26 týdnů), těžká (více než 26 týdnů) a velmi těžká (konstantní ztráta životní důležité činnosti). Platby jsou vypláceny zejména žadatelům, kterým vznikla nemajetková újma přímo související s násilným trestným činem. Mezi takové trestné činy patří například: zhářství a otravy, trestné činy sexuálního charakteru apod. Tento režim se

vztahuje i na žadatele, kteří jsou zraněni při prevenci trestného činu nebo při zadržení, stejně jako při pokusu o zadržení pachatele.

Podle tarifního schématu není kompenzována žádná duševní újma, ale pouze taková, která zbavuje oběť „životně důležité činnosti“ a trvá déle než 6 týdnů od okamžiku, kdy k incidentu došlo. Pod ztrátou zákonodárce rozumí snížení pracovní schopnosti nebo ztrátu schopnosti učit se, sexuální poruchy nebo významnou ztrátu sociálních vazeb.

4.1.2. Spojené státy americké

Ve Spojených státech existují některé zvláštnosti náhrady nemajetkové (duševní) újmy. Americké právo stanoví zejména peněžitou náhradu za úmyslné nebo nedbalé způsobení těžkého emocionálního utrpení jiné osobě. Pokud je nemajetková újma způsobena z nedbalosti a je spojena s těžkou újmou, podléhá její náhradě.

Pokud však protiprávní nedbalostní jednání způsobí oběti pouze morální utrpení, nemajetková újma zpravidla nepodléhá kompenzaci. Právo Spojených států umožňuje náhradu nemajetkové újmy z důvodu porušení smluvních závazků, kdy její vznik byl „přirozený a předvídatelný“, jakož i související s nedostatečnou kvalitou poskytovaných lékařských a právních služeb.⁷²

Poměrně běžné jsou v americké soudní praxi nároky na náhradu nemajetkové újmy v případě jejího úmyslného způsobení (například podvod, nezákonné zadržování, zlovolné stíhání, pomluva, vyhrožování, sexuální obtěžování atd.). Zastrasování a nátlak, které nevyžadují důkaz o jejich úmyslné povaze, jsou považovány za nezávislé složení úmyslného trestného činu s náhradou za nemajetkovou újmu. V případě nezákonného propuštění zaměstnance může dojít ke kompenzaci duševního strádání, pokud nezákonné důvody a způsob propuštění omezují budoucí pracovní příležitosti zaměstnance.

V americké soudní praxi často vznikají problémy s určením počátku promlčení, neboť institut promlčení se na nároky na náhradu nemajetkové újmy v anglickém a americkém právu vztahuje. Podle obecného pravidla většiny států je promlčecí doba stanovena od okamžiku spáchání trestného činu v kategorii posuzovaných případů, ale v soudní praxi existuje pravidlo (v zájmu poškozeného), podle kterého, u poškozeného v řadě případů způsobení nemajetkové

⁷² FULLER, L, EISENBERG, M, GERGEN, M. Basic Contract Law. West Publishing Co., 1981. s. 181.

újmou se promlčecí doba stanoví od okamžiku, kdy o újmu, která mu byla způsobena, věděl nebo měl vědět (při vynaložení náležité péče).

Platby obětem trestných činů se provádějí prostřednictvím zvláštního fondu zřízeného podle zákona o obětech trestných činů (1984) a provozovaného ministerstvem spravedlnosti Spojených států amerických.

System finanční podpory fondu zahrnuje:

- federální rozpočet a rozpočet konkrétního státu;
- části pokut uložených jako trest za spáchání trestných činů;
- dodatečné sankce finanční povahy, například za trestné činy proti životnímu prostředí nebo podplácení;
- části zajištěného majetku a finančních prostředků;
- prostředky přidělené soudem k převodu do fondu pomoci obětem trestných činů;
- dobrovolné dary a realizace sociálních programů.

4.2. Země kontinentálního práva: Spolková republika Německo a Francouzská republika

4.2.1. Spolková republika Německo

Náhrada nemajetkové újmy v německém právním řádu byla donedávna upravena § 847 německého občanského zákoníku (dále jen „BGB“) a v doktríně se nazývá „Schmerzensgeld“ - peníze za utrpení nebo peněžní náhrada za utrpení (dále jen náhrada za utrpení). Nicméně vzhledem k tomu, že tento název je vypracován německou právní doktrínou a soudní praxí a v samotném textu BGB chybí, německý Nejvyšší soud obvykle zmiňuje tzv. „náhradu za utrpení“.⁷³

Přímo v textu § 847 BGB se jednalo o zaplacení peněžité náhrady za újmu, která "není majetková", přičemž tato kompenzace byla poskytnuta touto normou pouze pro případy, kdy taková nevýznamná újma vznikla v důsledku protiprávního jednání, které způsobilo ublížení na zdraví nebo neoprávněně omezovalo osobní svobodu poškozeného.⁷⁴

⁷³ ERDELEVSKIJ, A. Náhrada nemajetkové újmy: analýza a komentář k legislativě a soudní praxi. 3. vydání. Moskva: Wolters Kluwer, 2004. s. 304.

⁷⁴ LORENZ, E. Immaterieller Schaden und "billige Entschädigung in Geld". Berlin, 1981. s. 33.

Utrpením, které má být kompenzováno, se v německém právu rozumí jak fyzické, tak duševní utrpení.⁷⁵ V této souvislosti lze konstatovat, že obsah nemajetkové újmy v českém právu a utrpení v německém právu je vlastně zcela shodný. Někdy se místo výrazu „utrpení“ v německé právní literatuře používá termín „poškození pocitů“ (Gefühlsschaden).⁷⁶

Náhrada za utrpení úzce souvisí s nemajetkovou újmou, pod kterou německé právo rozumí derogaci nemajetkových práv a blah náležejících jednotlivci. Jak již bylo uvedeno výše, výplata náhrady v případě nemajetkové újmy byla upravena v § 847 BGB – zvláštním ustanovení upravujícím vztahy vzniklé v souvislosti se způsobením tohoto druhu újmy.

Obecným pravidlem upravujícím vztahy vzniklé v souvislosti se způsobením újmy je § 823 BGB:

(1) Kdo někoho neoprávněně, úmyslně nebo z nedbalosti zasáhne do života, tělesné integrity, zdraví, svobody, vlastnického práva nebo jiného práva druhého, je povinen nahradit škodu tím způsobenou.

(2) Stejnou povinnost má ten, kdo porušil zákon směřující k ochraně druhých. Je-li podle obsahu takového zákona možné jeho nevinné porušení, pak se povinnost k náhradě způsobené újmy ukládá jen v případě zavinění.⁷⁷

Porušením tělesné integrity není pouze poškození integrity těla, ale také jakýkoli jiný zásah do vnější integrity (například holení vlasů na hlavě nebo těle). Poškozením zdraví se rozumí narušení fyzických a duševních životních procesů v lidském těle. Nepřímým důkazem poškození zdraví je zpravidla potřeba odpovídající léčby.

Přijetím druhého zákona o změně zákona o náhradě újmy ze dne 19. července 2002 byl § 847 BGB vypuštěn a jeho obsah byl zahrnut především do § 253 BGB.

Ačkoli ani v § 823, ani dříve v § 847 BGB a dnes v § 253 BGB, nejsou výslovně uvedena další práva a blaha, jejichž porušením vzniká právo na náhradu za utrpení, soudní praxe výkladem článku 1 a 2 Ústavy SRN uznala existenci dalších právních blah, kterým je přiznána právní ochrana náhradou za utrpení způsobené porušením těchto blah.⁷⁸

⁷⁵ ERDELEVSKIJ, A. Náhrada nemajetkové újmy: analýza a komentář k legislativě a soudní praxi. 3. vydání. Moskva: Wolters Kluwer, 2004. s. 304.

⁷⁶ ERDELEVSKIJ, A. Náhrada nemajetkové újmy: analýza a komentář k legislativě a soudní praxi. 3. vydání. Moskva: Wolters Kluwer, 2004. s. 304.

⁷⁷ https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_823.html

⁷⁸ LORENZ, E. Immaterieller Schaden und "billige Entschädigung in Geld". Berlin, 1981. s. 33.

Odst. 1 čl. 2 Ústavy SRN stanoví: „Každý má právo na svobodný rozvoj své osobnosti, pokud tím neporušuje práva druhých a nepřekračuje ústavní řád nebo pravidla mravnosti.“⁷⁹ Soudní praxe tedy dochází k závěru, že existuje „univerzální právo jednotlivce“, které jak poznamenal Jan Schapp, „pokrývá oblast osobního sebezdokonalování a sebevyjádření, které potřebuje právní ochranu před vnějšími zásahy“.⁸⁰ Univerzální právo jednotlivce je naplněno specifickým obsahem v podobě těch protiprávních jednání, které soudní praxe shledává možné přisoudit porušování univerzálního práva jednotlivce. Z obsahu ustanovení § 823 BGB přitom vychází i soudní praxe.

Ačkoli výčet právních blah v tomto ustanovení zůstává otevřený, německá judikatura již identifikovala a nadále identifikuje různé typy porušení univerzálního práva jednotlivce, které zakládají právo na náhradu za utrpení. Mezi taková protiprávní jednání spadá porušení tajemství korespondence a záznamů důvěrné povahy (např. deníků), zásahy do soukromého života osoby neoprávněným fotografováním, vyzrazení informací o soukromém životě osoby, použití jména osoby pro reklamní účely bez jeho svolení. Utrpení způsobené takovým jednáním může vést ke vzniku nároku na peněžitou náhradu. Tento přístup byl vyvinut a upevněn v procesu přijímání četných soudních rozhodnutí a Spolkový ústavní soud SRN potvrdil jeho ústavnost.

V soudní praxi se velmi dlouho diskutuje o tom, zda náhrada nemajetkové újmy vede k osobnímu uspokojení poškozeného. Velký občanský senát tento spor ukončil s tím, že v případě úmyslného ublížení na zdraví je třeba bezpodmínečně rozdělit trest v trestním smyslu a osobní zadostiučinění oběti v civilním smyslu. Soudní spolkový dvůr přijal vzorec, podle kterého je pachatel odpovědný v rozsahu, který je vhodný vzhledem k míře zapojení oběti.⁸¹

V souladu s ustálenou zásadou řešení sporů z problematiky ublížení na zdraví „minima non curat praetor“ („soudce nezajímají maličkosti“), která byla zavedena v praxi německých soudů, stanoví judikatura výjimku ohledně odpovědnosti za způsobení lehkého ublížení na zdraví, přičemž v takových případech odmítá náhradu za utrpení, protože ji považuje za zcela bezvýznamnou, pokud neexistují zvláštní okolnosti. Vzhledem k absenci kritéria „nepatrnosti“

⁷⁹https://is.muni.cz/elportal/estud/praf/js09/dejiny/web/prameny/09/Zakladni_zakon_SRN_-_Grundgesetz_-_1949.pdf

⁸⁰ SCHAPP, J. Základy občanského práva v Německu. Učebnice: Překlad z němčiny: ARSLANOV, K. Moskva, 1996. s. 272.

⁸¹ ERDELEVSKIJ, A. Náhrada nemajetkové újmy: analýza a komentář k legislativě a soudní praxi. 3. vydání. Moskva: Wolters Kluwer, 2004. s. 304.

újmou to vede k obtížím při odlišení drobné újmou od újmou značné (např. při rozhodování, zda má nedisciplinovaný student právo na náhradu za utrpení, když je opakovaně fackován).

Na základě výsledků analýzy zkušeností s německým právním řádem lze tedy vyvodit následující závěry: Německé právo nerealizuje myšlenku formalizace kritérií odpovědnosti za nemajetkovou újmu. Velký občanský senát má za to, že je nutné posuzovat každý konkrétní případ s přihlédnutím k principu spravedlnosti (přiměřené náhrady). Obecně lze uzavřít, že výše částky k úhradě závisí především na způsobené újmě a dopadu trestného činu na další život poškozeného. Zdá se, že implementace takového modelu vyžaduje větší nezávislost a iniciativu nižších soudů, neboť i z analýzy zde prezentovaných materiálů je vidět, že v Německu hodně záleží na soudech prvního stupně.⁸²

Charakteristickým rysem německého občanského práva je, že v oblasti odpovědnosti za protiprávní jednání není peněžní náhrada univerzálním prostředkem nápravy pro všechny typy deliktů. Hlavní zásadou kompenzace a odpovědnosti za újmu zákonná ustanovení stanovila restituci, tedy návrat poškozeného do pozice, kterou zastával před protiprávní příčiněním. V případech, kdy v důsledku protiprávního jednání není restituce zcela možná, musí škůdce plně nahradit újmu v penězích.

V praxi se německé soudy v oblasti ochrany práv jednotlivce řídí ustanoveními německé Ústavy a zásadou, že osobnostní práva mají přednost před právy vlastnickými. Soudní praxe tak dochází k závěru, že existuje tzv. „univerzální právo jednotlivce“, které potřebuje právní ochranu před vnějšími zásahy. Spolkový ústavní soud SRN potvrdil ústavnost této praxe.

Podle německého práva, zejména podle § 823 BGB, se výčet důvodů pro odpovědnost za způsobení utrpení shoduje s obecným výčtem důvodů pro odpovědnost za způsobení újmy a zahrnuje následující okolnosti: utrpení, způsobené poškozením a zásahem do práv jednotlivce, protiprávní jednání škůdce, příčinná souvislost mezi protiprávním jednáním škůdce a následky v podobě utrpení, zavinění škůdce.

Legislativa umožňuje přiznat poškozeným (obětí) i osobu, která se dostala do šokového stavu pouhým pozorováním škodlivé události (sekundární oběť). Právní předpisy SRN stanoví, že náhrada za utrpení musí být spravedlivá. Při určování její výše se zohledňuje obecný princip urovnání. Ustanovení § 249 BGB, upravující druh a rozsah náhrady újmou, stanoví:

⁸² GRINING, E. Peněžní náhrada nemajetkové újmy v německém právu. Periodikum Molodoy učenjy č. 17 (307), 2020. s. 189–191. Dostupné online: <https://moluch.ru/archive/307/69102/>.

(1) Osoba, která odpovídá za škodu, musí uvést do původního stavu, v jakém by byla, kdyby nenastala okolnost zavazující ji k náhradě škody.

(2) Jde-li o náhradu škody za újmu na zdraví nebo poškození věci, může oprávněný požadovat místo uvedení do původního stavu odpovídající peněžitou částku. Při poškození věci se do peněžité částky podle věty 1 započítává pouze daň z přidané hodnoty, pokud skutečně vznikla.⁸³

Zároveň by z toho neměla mít prospěch osoba, která utrpěla újmu, tj. vyplácení náhrady by nemělo poškozenému přinášet výhodnější postavení než to, které existovalo před protiprávním jednáním škůdce.

Soudní praxe převládající v Německu ukazuje, že při výpočtu náhrady nemajetkové újmy se zohledňují výše náhrady stanovené dřívějšími soudními rozhodnutími o obdobných případech. Výňatky z takových rozhodnutí jsou systematizovány a publikovány jako analogie pro konkrétní případy. V německém zákonném právním řádu tak platí zásada precedentu, pokud jde o výši náhrady za utrpení.

Přitom v zemích precedenčního práva, mezi které patří Spojené království nebo Spojené státy, neplatí precedenční princip, pokud jde o výši náhrady. Je třeba poznamenat, že při stanovení konečné výše kompenzace na principu precedentu jsou přiznané částky indexovány s ohledem na obecnou hospodářskou a sociální situaci v zemi.

Náhrada může být taktéž přiznána i formou pravidelných plateb v případě těžkého ublížení na zdraví s progresivním postižením životních funkcí poškozeného, dále pak podle časového hlediska dle konkrétních okolností buď doživotně nebo po určitou dobu. K náhradě nemajetkové újmy může dojít rozhodnutím soudu s přihlédnutím k promlčecí době, obsažená v ustanovení § 852 BGB:

„Tento nárok se promlčuje za deset let ode dne, kdy vznikl, nebo bez ohledu na datum jeho vzniku, třicet let ode dne, kdy byl spáchán čin, který způsobil újmu, nebo po jiné události, která způsobila škodu“.⁸⁴

Za počátek běhu promlčecí doby se považuje okamžik, kdy se oběť dozvěděla nebo měla dozvědět o způsobené nemajetkové újmě a obdržela nebo měla obdržet informace dostatečné k podání žaloby.⁸⁵

⁸³ BGB, dostupné online: <https://www.buzer.de/s1.htm?a=§253&g=&kurz=BGB&ag=6597>

⁸⁴ BGB, dostupné online: <https://www.buzer.de/s1.htm?a=§253&g=&kurz=BGB&ag=6597>

⁸⁵ BGB, dostupné online: <https://www.buzer.de/s1.htm?a=§253&g=&kurz=BGB&ag=6597>

Přitom, i když promlčecí lhůta neuplynula, lze bezdůvodné prodlení s uplatněním nároku na náhradu nemajetkové újmy u soudu považovat za důvod pro snížení její výše.

4.2.2. Francouzská republika

Nemajetková újma v žádném případě nevystupuje ve Francii jako samostatný typ újmy. Francouzský občanský zákoník neobsahuje definici nemajetkové újmy a nerozlišuje mezi majetkovou újmou a nemajetkovou újmou, za účelem její náhrady musí být obžalovaný vinen jejím způsobením. V tomto smyslu je jakákoli újma na právech jednotlivce ve Francii předem uznána jako nahraditelná. Institut náhrady nemajetkové újmy je zaměřen na ochranu osobních práv a zájmů občanů, a to: právo na vše, co člověka individualizuje, včetně práva na image; právo na utajení profesní činnosti a korespondence; autorská práva; právo na svobodu pohybu a volbu povolání atd. Podle toho budou i důvody odpovědnosti za způsobení nemajetkové újmy obdobné jako u obecných důvodů pro způsobení jakékoli újmy, jedná se o:

- 1) ztrátu osobních nemajetkových blah;
- 2) protiprávní jednání škůdce;
- 3) příčinnou souvislost mezi nemajetkovou újmou a protiprávním jednáním.

Vzhledem k tomu, že zákony neobsahují definici nemajetkové újmy, samotný pojem nemajetkové újmy není stanoven zákonem, ale francouzskou judikaturou a francouzská judikatura zaujímá stanovisko, které stanoví náhradu nemajetkové újmy v každém případě, kdy byla způsobena újma na zdraví nebo životě poškozeného i jeho blízkého. K náhradě nemajetkové újmy dochází i v různých jiných situacích, kdy člověk trpí a prožívá následky protiprávního jednání škůdce. Nemajetková újma je kategorie dosti vágní i co do rozsahu, proto v každé jednotlivé situaci závisí tento rozsah na uvážení soudu, jakož i na peněžité náhradě, kterou určí a požadují žalobci dle vlastního uvážení, na základě jejich vlastních názorů o cti, důstojnosti, pověsti a spravedlnosti, ale pokaždé je posuzuje soud a ten zpravidla nevěnuje pozornost majetkovým poměrům toho, kdo škodu způsobil.⁸⁶

Ve Francii neexistuje žádný konkrétní seznam, který by definoval konkrétní případy náhrady nemajetkové újmy, ale zároveň francouzská legislativa a soudní praxe umožňují náhradu nemajetkové újmy v obrovském počtu případů, což nepochybně objektivně zvyšuje právní ochranu těchto blah. V důsledku toho nevznikají problémy s uznáním nároku na náhradu

⁸⁶ ERDELEVSKIJ, A. Náhrada nemajetkové újmy: analýza a komentář k legislativě a soudní praxi. 3. vydání. Moskva: Wolters Kluwer, 2004. s. 64.

nemajetkové újmy, a tedy s přiznáním takové újmy. Francouzští soudci nemusí váhat, zda považovat za přestupek například vyzazení osobních dopisů, vyzazení informací, týkajících se soukromého života člověka, neoprávněné použití jména. S uznáním práva na náhradu nemajetkové újmy a jejím přiznáním tedy nevznikají žádné problémy. Ve francouzském právu proto na rozdíl od německého nebylo nutné vytvářet umělou konstrukci jakéhosi „univerzálního práva jednotlivce“. Jakákoli újma na právech jednotlivce je předem uznána jako nahraditelná.

Skutečnost, že pojem nemajetková újma je produktem soudní praxe, určuje orientaci soudců při určování výše náhrady i na jejich vlastní názor a na předchozí rozhodnutí. Výše náhrady nemajetkové újmy je značně závislá na okolnostech konkrétního případu. Někdy může být vyjádřena v symbolické výši, jako např. v případě, kdy žalobce požadoval po své manželce a jejím milenci náhradu za nemajetkovou újmu z důvodu cizoložství. S ohledem na „polehčující“ okolnosti případu, které soud nepovažoval za možné v rozhodnutí uvést, bylo po manželce vymáháno symbolické odškodné jeden frank, po milenci sto franků. V jiném případě žalobkyně žalovala město za to, že ji na ulici bez dostatečného důvodu zastavil policista a zeptal se, zda je registrována u orgánů hygienického dozoru. Soud přiznal žalobkyni symbolické odškodnění ve výši jednoho franku a v rozhodnutí soudu bylo uvedeno, že tento soud se dříve k nárokům na náhradu nemajetkové újmy stavěl negativně a v tomto případě poprvé považoval za možné ukázat štedrost. Rozhodnutí anglických, amerických a francouzských soudů odrážejí image soudce – člověka, který uvažuje, pochybuje, není v rozsudcích zdaleka kategorický, někdy dokonce (jak je vidět na příkladu posledního rozhodnutí) schopný humoru. V rozhodnutích německých a českých soudů to není dodrženo. Takové rozdíly ve vztahu k soudům států precedenčního práva jsou zřejmě vysvětlovány právě zvláštnostmi samotného právního systému, kdy se soudce současně ukazuje jako tvůrce právních norem a cítí větší odpovědnost za platnost a důsledky rozhodnutí.

Vzhledem k tomu, že francouzské právo nepostoupilo k vývoji jednotlivých legislativních návrhů, které by definovaly práva jednotlivce a omezily by tak jejich okruh, otázka ochrany se zvedá při zvažování nejrůznějších druhů sporů. Pokud jde o ochranu „klasických“ nemajetkových práv a blah, jako je čest a důstojnost, právo na jméno, právo na vlastní image, právo na soukromí, francouzské právo je podobné německému a českému. Zveřejnění

vyobrazení bez souhlasu zobrazené osoby je tak uznáno za nepřipustné, s výjimkou zveřejnění snímku ve veřejném zájmu a v řadě dalších případů.⁸⁷

V případě smrti poškozeného francouzská soudní praxe uznává právo jejích příbuzných na náhradu nemajetkové újmy. Nemajetková újma je v této situaci chápána jako negativní dopad smrti oběti na city blízkých (zde lze hovořit o nemajetkové újmě jako utrpení).

V soudní praxi je vymezen okruh osob, které jsou klasifikovány jako „příbuzní“ za účelem náhrady nemajetkové újmy. Jedná se o osoby, které byly se zesnulým spřízněné nebo vdané. Okruh osob s nárokem na náhradu nemajetkové újmy se neustále mění ve směru svého rozšiřování. Soudní praxe tak od roku 1935 zahrnuje do tohoto okruhu i osvojené děti a žáky; od roku 1956 - nevěsta a ženich; od roku 1970 - spolubydlícího nebo spolubydlící bez ohledu na to, zda byli po dobu společného soužití v platném manželství s třetí osobou. Je však třeba poznamenat, že pokud se předpokládá způsobení nemajetkové újmy příbuzným a manželovi, musí jiné osoby, aby získaly právo na náhradu nemajetkové újmy, prokázat, že v důsledku blízkých vztahů s obětí utrpěly značné utrpení. Od roku 1964 soudní praxe uznává právo příbuzných na náhradu nemajetkové újmy způsobené nejen v souvislosti se smrtí oběti, ale také se způsobením těžké újmy na zdraví. A konečně nelze nezmínit soudní rozhodnutí z roku 1962 o nároku na náhradu škody (majetkové újmy) podané majitelem koně, který byl neprávem zabit obžalovaným. Soud nejenže přiznal žalobci náhradu majetkové újmy, ale s přihlédnutím k extrémní náklonnosti majitele k uhynulému zvířeti uložil žalovanému nahradit způsobenou nemajetkovou újmu.⁸⁸

⁸⁷ ZWEIGERT, K., KOTZ, H. Einführung in die Rechtsvergleichung: auf dem Gebiete des Privatrechts. Tübingen, 1996. s. 700.

⁸⁸ ERDELEVSKIJ, A. Náhrada nemajetkové újmy: analýza a komentář k legislativě a soudní praxi. 3. vydání. Moskva: Wolters Kluwer, 2004. s. 64.

ZÁVĚR

V této diplomové práci jsme se zabývali institutem náhrady nemajetkové újmy sekundární oběti v případě smrti primární oběti. Naším cílem bylo analyzovat zvláštnosti fungování institutu náhrady nemajetkové újmy pro případ smrti, identifikovat aktuální problémy jeho vývoje a navrhnout způsoby jejich řešení.

Pracovali jsme na řešení následujících úkolů:

Zvážení historických aspektů vzniku a rozvoje institutu náhrady nemajetkové újmy (Starověk, Antika, Středověk, Novověk).

Bylo zjištěno, že institut náhrady nemajetkové újmy má dlouhou historii vývoje. I předantické památky obsahují náznaky touhy soudců považovat smutek a utrpení oběti za samostatný předmět kompenzace. V budoucnu se instituce vyvíjela v souvislosti s formováním a rozvojem myšlenky přirozených práv, v moderní době - v rámci ideologie a koncepce přirozených (nezcizitelných) práv člověka a občana. Proto vytvoření institutu přirozených práv v moderní době sloužilo jako katalyzátor rozvoje institutu náhrady nemajetkové újmy.

Analýza právního obsahu pojmů „nemajetková újma“, „náhrada nemajetkové újmy“, „sekundární oběť“.

Bylo zjištěno, že pod duševnímu útrapy (které jsou jedním z poddruhů nemajetkové újmy) rozumíme morální nebo fyzické utrpení způsobené jednáním (opomenutím), které zasahuje do nemajetkových blah náležejících občanovi od narození nebo na základě zákona (život, zdraví, osobní důstojnost, obchodní pověst, nedotknutelnost soukromého života, osobní a rodinná tajemství apod.), nebo porušování jeho osobních nemajetkových práv (právo užívat své jméno, autorské právo a jiná nemajetková práva v souladu se zákony o ochraně práv k duševnímu vlastnictví) nebo porušující vlastnická práva občana.

Smyslem existence institutu náhrady nemajetkové újmy je úplné nebo částečné obnovení duševní a fyzické pohody jedince. Tento cíl lze chápat jako kompenzační, ale nelze o něm uvažovat v ekonomické rovině: tato instituce plní především morální funkci – ochranu nedotknutelnosti jedince.

Od počátku 19. století se postupně vynořovaly požadavky těch lidí, kteří nejsou přímými oběťmi, ale zažili nervový šok, strach o druhé, násilí na blízkých, smrt blízkého apod. V současné době právní instituce uznávají existenci a právo na kompenzaci takových kategorií obětí, kterým se říká „sekundární oběti“.

Analýza zkušenosti fungování institutu náhrady nemajetkové újmy v zahraničí, zejména v rámci anglosaského a německého práva.

Ukázalo se, že v civilizovaných právních doktrínách cizích zemí existují výrazně odlišné okruhy osob, které zákonodárce a soudy považují za primární a sekundární oběti, různé důvody odpovědnosti (nejčastěji v závislosti na úmyslném či nedbalostním jednání škůdce / pachatele) a přístupy ke stanovení výše náhrady. Zejména v zemích precedenčního práva, jako je Velká Británie, je zaveden tarifní systém, v USA je stanovena horní hranice výše náhrady a v Německu zákonodárce v německém zákoníku nevypracoval jednotný princip odpovědnosti, charakteristický způsobováním majetkové i nemajetkové újmy.

Úvaha o rozvoji institutu náhrady nemajetkové újmy v České republice.

Česká republika je členem Evropské unie od roku 2004 a právní úprava postavení obětí se vyvíjí na základě národních právních tradic i v souladu s mezinárodními nástroji OSN a EU. V současné době se intenzivně rozvíjí institut náhrady nemajetkové újmy sekundárním obětím v případě smrti primární oběti. Hlavními normativními akty, upravujícími náhradu nemajetkové újmy, práva a povinnosti poškozeného / obětí, jsou: Trestní řád České republiky z roku 1961, trestní zákoník z roku 2009, zákon o obětech trestných činů z roku 2013 a občanský zákoník z roku 2012 aj.

V praxi se v občanskoprávním řízení často stává pro oběti neřešitelným problémem určení místa trvalého pobytu pachatele trestného činu a jeho pracoviště, což je nezbytnou podmínkou pro projednání občanskoprávní věci. Při posuzování případů náhrady újmy v trestním i občanskoprávním řízení se soudci řídí normami občanského zákoníku z roku 2012, který oproti předchozímu občanskému zákoníku upravuje náhradu újmy podrobněji (§ 2951-2971). Zpravidla se škoda způsobená na majetku hradí uvedením do původního stavu a v případě nemožnosti nebo na žádost poškozeného v penězích. Základní pravidla pro náhradu nemajetkové újmy sekundárním obětím stanoví § 2959 občanského zákoníku. (Toto ustanovení je nejčastěji používané). Jak obecná pravidla, tak výše náhrady nemajetkové újmy jsou však stále předmětem sporů.

Dosavadní rozpory má řešit Metodika Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy, která byla vypracovaná v roce 2005. Za tímto účelem Nejvyšší soud spolu se Společností medicínského práva, se zástupci pojistitelů a dalších odborníků z oblasti práva a medicíny, vypracoval a několikrát aktualizoval Metodiku k náhradě nemajetkové újmy v souladu s § 2958 občanského zákoníku. V současnosti je hojně využívána pro účely stanovení výše náhrady

nemajetkové újmy na zdraví, a to jak soudy, tak pojišťovny. Právní povaha a zákonnost aplikace: když soudy stanovují výši plateb podle „ceníku“, je mezi právníky stále živě diskutována.

Identifikace problémů a rozporů ve fungování institutu náhrady nemajetkové újmy v případě usmrcení primární oběti v České republice.

Jsou identifikovány problémy a rozpory fungování institutu náhrady nemajetkové újmy v případě smrti primární oběti v České republice, a to:

- v české legislativě dominuje „kompenzační“, technologický přístup k hodnocení nemajetkové újmy, přičemž vlastní morální a etická složka tohoto institutu je podceňována;
- český občanský zákoník neobsahuje úplný výčet nemajetkových blah, jejichž porušením vzniká nárok na náhradu;
- zákon dostatečně neodhaluje strukturu morálního a fyzického utrpení, které je základem pro náhradu obětí za způsobenou nemajetkovou újmu;
- nedostatečně definovaný a vágní je pojem „sekundární oběť“ a kritéria pro přiznání kompenzace v případě smrti primární oběti;
- v současné době nejsou zákonem stanovena jasná zákonná kritéria pro stanovení výše náhrady (současná Metodika takovou není, vydává ji Nejvyšší soud, který nemá pravomoc zákonodárského orgánu) atd.

Všechny existující problémy vedou k pokračování vědeckých, teoretických a právních sporů. Přítomnost různých odůvodněných vědeckých myšlenek, názorů souvisejících s definicí nemajetkové újmy naznačuje, že náhradu nemajetkové újmy jako právní institut a vědecko-právní kategorii je třeba podstatně upravit, v důsledku čehož jsou možné její vývoj a aplikace, odpovídající realitě a socioekonomickým podmínkám společnosti.

Bylo by vhodné této problematice věnovat větší pozornost, jelikož se týká přirozeného práva člověka, a to práva na život. Jak lidský život, tak i duševní útrapy blízkých lidí jsou nenahraditelné. Měli bychom pracovat na tom, aby stát stanovil co nejprísnejší pravidla v případě náhrady nemajetkové újmy, pomáhal a podporoval sekundární oběti v prožívání osobního neštěstí.

Prokázala jsem a ukázala, že institut náhrady nemajetkové újmy má poměrně dlouhou historii. Od zrodu institutu státu a práva se lidé pokoušeli po škůdci vymáhat nejen materiální ztráty, ale i újmu, kterou viník způsobil psychice poškozeného (oběti), jeho rodinné pohodě,

klidu. mysl atd. Tento institut se přitom v moderní době zvláště intenzivně rozvíjí, především v kontextu občanského práva, neboť je organicky spjata s pojmem přirozených lidských práv.

Právní řády mnoha zemí světa odrážejí vývoj této instituce. V Evropě se na úrovni členských zemí Rady Evropy vyvinuly společné přístupy k ochraně lidských práv na nedotknutelnost všech stránek jeho života, nejen fyzické, ale i duševní, duševní podstaty a aspektů jeho života. Zároveň je třeba přiznat, že institut ochrany práv tzv. sekundárních obětí je v současné době v plenkách. Jak v oblasti tvorby práva, tak v oblasti vymáhání práva je zatím spousta problémů a rozporů (popsali jsme je výše). Nevidím zde jednotu přístupů ani na úrovni států, ani na úrovni různých soudů. Hlavním problémem, který podle mého názoru existuje dnes, je absence právního aktu (ustanovení občanského zákoníku), který by objasňoval „zásadu slušnosti“ (férovosti) stanovenou občanským zákoníkem o náhradě nemajetkové újmy sekundární oběti. Bez takové novely občanského zákoníku zůstává nebezpečí, že se soudy budou i nadále řídit velmi odlišnými východisky pro rozhodování: vlastními představami o slušnosti a spravedlnosti, omezeními na straně viníka (zásada „ne ruina“) nebo Metodikou, která není právní normou a jako taková nemůže být považována a uplatňována.

Přijetí takových novel, v nichž je nutné stanovit kritéria pro určení sekundární oběti, jakož i důvody a zásady pro výpočet náhrady, považuji za nezbytný krok v rozvoji institutu ochrany lidských práv v České republice.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Právní předpisy:

Usnesení č. 2/1993 Sb., usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 45/2013 Sb., zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Bürgerliches Gesetzbuch

Literatura:

AFANASJEVA, E. Náhrada nemajetkové újmy v zemích precedenčního práva: problém primárních a sekundárních obětí. Stát a právo, 2004.

BELJACKIN, S. Náhrada nemajetkové újmy. Petrohrad: Pravo, 1913.

BEZOUŠKA, P. HULMÁK, M. a kol.: Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014). Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014.

BRAITHWAITE, J. Crime, Shame and Reintegration. Cambridge University Press, 2012.

COOKE J. Primary victims: The end of the road? Liverpool law rev. Liverpool, 2004.

Digesta, neboli, Pandekty: vybrané části = Digesta, seu, Pandectae : fragmenta selecta. Přeložil Peter BLAHO, přeložil Jarmila BARTOŠÍKOVÁ, přeložil Michal SKŘEJPEK, přeložil Jakub ŽYTEK, přeložil Radek ČERNOCH. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2019. Fontes iuris romani.

ERDELEVSKIJ, A. Náhrada nemajetkové újmy v Rusku a zahraničí. Moskva: FORUM-INFRA-M, 1997.

ERDELEVSKIJ, A. Náhrada nemajetkové újmy: analýza a komentář k legislativě a soudní praxi. 3. vydání. Moskva: Wolters Kluwer, 2004.

FULLER, L, EISENBERG, M, GERGEN, M. Basic Contract Law. West Publishing Co., 1981.

GAIUS. Instituce. Překlad do ruštiny DADYNSKYJ, F. Moskva: Jurist, 1997.

GRACIANSKIJ, N, SKAZKIN, S. Sborník o dějinách středověku, 3. díl. Moskva: Učpedgiz, 1958.

GRINING, E. Peněžní náhrada nemajetkové újmy v německém právu. Periodikum Molodoj učenij č. 17 (307), 2020.

HANDFORD, P. When the telephone rings: restating negligence liability for psychiatric illness. Sydney: Sydney law rev., 2001.

HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. vydání. Praha: J. Otto, 1910.

LORENZ, E. Immaterieller Schaden und "billige Entschädigung in Geld". Berlin, 1981.

NAPIER, M and WHEAT, K. Recovering damages for psychiatric injury. Blackstone press limited, 1995.

NOVICKIJ, I, PERETERSKIJ, I. Římské právo soukromé. Moskva: ID „Jurisprudencija“, 2005.

POKROVSKIJ, I. Hlavní problémy občanského práva. 8. vydání. Moskva: Statut, 2020.

SEBOK, A. Punitive Damages in the United States, in Punitive Damages: Common Law and Civil Law perspectives, H. Koziol-V. Wilcox (eds.), Vienna, 2009.

SCHAPP, J. Základy občanského práva v Německu. Učebnice: Překlad z němčiny: ARSLANOV, K. Moskva, 1996.

SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. Prameny římského práva: Fontes iuris romani. Vyd. 2., (jako Prameny římského práva – Fontes iuri romani vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ).

STUBBS, W. Select charters and other illustrations of English constitutional history from the earliest times to the reign of Edward the first. Cambridge University Press, 2012.

TODD, S. Psychiatric injury and rescuers. Oxford: Law quart. rev., 1999.

UTEVSKIJ, B. Náhrada nemajetkové újmy jako opatření sociální ochrany. Týdeník sovětské justice č. 35, 1927.

ZJUKOV, A. Krevní pomsta: mimoprávní obyčej a státně-právní politika. Vladimír: IP Žuravljova, 2009.

ZWEIGERT, K., KOTZ, H. Einführung in die Rechtsvergleichung: auf dem Gebiete des Privatrechts. Tübingen, 1996.

Odborné články:

DOLEŽAL, T, Odškodňování imateriálních újem sekundárních obětí. Časopis zdravotnického práva a bioetiky 2/2017. [online]. Praha: Ústav státu a práva.

Dr. Mgr. Daniel Mališ, LL.M., Nová metodika Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy na zdraví – zatím zčásti nehotová, ale velmi užitečná. Publikace na epravo.cz. Dostupné online: <https://www.epravo.cz/top/clanky/nova-metodika-nejvyssiho-soudu-k-nahrade-nemajetkove-ujmy-na-zdravi-zatim-zcasti-nehotova-ale-velmi-uzitecna-94311.html>

DURDÍK, Tomáš, Selected rights of crime victims in criminal proceedings, Judiciary and Protection of Victims, 2014—2015, dostupné online: https://ja-sr.sk/sites/default/files/2020-12/E-BOOK_Judiciary_and_protection_of_victims_EN.pdf

PAVELEK, O, Náhrada nemajetkové újmy při usmrcení. Bulletin advokacie 12 / 2017 [online]. Praha: Česká advokátní komora.

Další zdroje:

https://is.muni.cz/elportal/estud/praf/js09/dejiny/web/prameny/09/Zakladni_zakon_SRN_-_Grundgesetz_-_1949.pdf

<https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff8cb60d03e7f57ecd7de>

<https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff8cb60d03e7f57ecd7f3>

<https://www.casemine.com/judgement/uk/5b46f1f82c94e0775e7ef324>

<https://www.dejepis.com/dokument/magna-charta/>

https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_823.html

<https://www.vlada.cz/assets/udalosti/Deklarace-prav-lidskych-a-obcanskych.pdf>

Judikatura:

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 2109/2018

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 894/2018.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 2692/2006

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 1455/2003

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 281/2019

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 378/2019

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 4210/2018

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 4518/2018

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 894/2018

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 972/2018-II

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 4 Tdo 1402/2015

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 6 Tdo 1421/2015

Rozsudek Vrchního soudu v Praze, sp. zn. 10 To 2/2019

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 11 Tdo 654/2019-1405

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 2737/2018

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 25 Cdo 293/2018

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 4 Tdo 302/201

Usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 8 Tdo 190/2017

Usnesení Ústavního soudu ČR, sp. zn. II. ÚS 2997/19

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá institutem náhrady nemajetkové újmy sekundární oběti v případě smrti primární oběti. Cílem práce je analyzovat zvláštnosti fungování institutu náhrady nemajetkové újmy pro případ smrti, identifikovat aktuální problémy jeho vývoje a navrhnout způsoby jejich řešení. První kapitola se zabývá okolností a historií vzniku institutu náhrady nemajetkové újmy, který je datován až ke starověku, následně popisuje vývoj institutu přes středověk a novověk až k současné době. Druhá kapitola pojednává o pojmu „nemajetková újma“, jeho definici a upřesnění druhů, které existují. Zaměřuje se na duševní útrapy, jakou roli hrají v životě člověka a jaký následek jejich prožívání má ve stanovení výše náhrady. Poté se popisuje institut náhrady nemajetkové újmy v rámci anglosaského a římsko-germánského práva. Uvádí se také rozlišení obětí na primární a sekundární. Třetí kapitola se věnuje vývoji institutu náhrady nemajetkové újmy v České republice, popisují se typy řízení: trestní, správní a občanskoprávní. Nastihuje se problematika trestního a správního řízení, především se soustřeďuje na občanskoprávní problematiku. Následovně se analyzuje Metodika Nejvyššího soudu ČR k náhradě za bolest a ztížení společenského uplatnění, kde bylo zjištěno, že český právní řád dostatečně neodhaluje strukturu morálního a fyzického utrpení, které je základem pro náhradu obětem za způsobenou nemajetkovou újmu. Zároveň bylo odvozeno, že v současné době nejsou zákonem stanovena jasná zákonná kritéria pro stanovení výše náhrady, což může povzbudit určitou nespokojenost české společnosti. Pozornost je rovněž věnována i pestré judikatuře Nejvyššího soudu ČR. Ve čtvrté kapitole se hovoří o mezinárodní zkušenosti uplatnění institutu náhrady nemajetkové újmy ve vybraných zemích: Spojené království Velké Británie a Severního Irska, Spojené státy americké, Spolková republika Německo a Francouzská republika. Závěr obsahuje shrnutí diplomové práce a jsou zde navržena určitá doporučení, a to zejména přijetí novel, ve kterých budou stanovena kritéria pro určení sekundární oběti, důvody a zásady pro výpočet náhrady.

KLÍČOVÁ SLOVA

nemajetková újma; sekundární oběti; duševní útrapy

ABSTRACT

The diploma thesis deals with the analysis of institute of compensation for non-pecuniary damages to the secondary victim in the event of the death of the primary victim. The aim of the thesis is to analyse the peculiarities of the functioning of the institute for compensation of non-pecuniary damage in the event of death, to identify the current problems of its development and to propose ways of solving them. The first chapter describes the circumstances and history of the establishment of the institute for compensation for non-pecuniary damages, which dates to ancient times, then sets out the development of the institute through the Middle Ages and the modern era to the present day. The second chapter is about the concept of "non-pecuniary damage", its definition and specifying the types of this damage that exist. It focuses on mental suffering, what role they play in a person's life and what effect their experience has in determining the amount of compensation. Then the institute of compensation for non-pecuniary damage is described within the framework of Anglo-Saxon and Romano-Germanic law. The distinction between primary and secondary victims is also presented. The third chapter is devoted to the development of the institute of compensation for non-pecuniary damage in the Czech Republic, the types of proceedings are described: criminal, administrative and civil. The issue of criminal and administrative proceedings is outlined, mainly focusing on civil law issues. Next, the Methodology of the Supreme Court of the Czech Republic for compensation for pain and difficulty in social application is analysed, where it was found that the Czech legal system does not sufficiently reveal the structure of moral and physical suffering, which is the basis for compensation to victims for caused non-pecuniary damage. At the same time, it was deduced that there are currently no clear legal criteria for determining the amount of compensation, which may encourage some dissatisfaction in Czech society. Attention is also paid to the case-law of the Supreme Court of the Czech Republic. The fourth chapter discusses the international experience of applying the non-pecuniary damage compensation institute in selected countries: the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the United States of America, the Federal Republic of Germany, and the French Republic. The conclusion contains a summary of the thesis, and some recommendations are proposed, the adoption of amendments in which the criteria for determining the secondary victim, reasons and principles for calculating compensation will be established.

KEYWORDS

non-pecuniary damages; secondary victims; mental suffering